

СИНОДАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО УНІЙНОГО ЄПИСКОПАТУ ВІД XVII ДО СЕРЕДИНИ XX СТОЛІТТЯ

У статті досліджено маловідомі зібрання українського унійного єпископату від часу прийняття Берестейської унії до ліквідації Української Греко-Католицької Церкви радянською владою. Встановлено терміни, якими окреслювали ці зібрання: з'їзд, собор, синод, провінційний синод, конгрес, конференція. Представлено норми скликання та проведення соборів і введення в дію рішень ієрархії. Зібрання єпископату згруповано в трьох головних категоріях: дисциплінарні, об'єднавчі та виборчі. Багато зібрань не відбулися з різних причин, хоч планувалися або навіть були скликані. Дослідження виявляє, що українська унійна ієрархія постійно здійснювала синодальну діяльність, піклуючись про актуальні справи Церкви і вірних. На підставі архівних документів подано постанови (включно із записаними у проектах синодів), які становлять джерела партикулярного права УГКЦ. Стаття вводить у науковий доступ маловідомі джерела з історії та права УГКЦ.

Ключові слова: синод, зібрання, учасники, дисципліна, єдність, богослужіння, партикулярне право.

Після прийняття повноти єдності з Римським Архиєреєм єпископи унійної Київської митрополії продовжували давню східну практику соборів. Відомими й достатньо опрацьованими та висвітленими є Замойський і Львівський собори, які не потребують додаткових представлень¹. Однак у літературі та

¹ Див.: Ю. Федорів. *Замойський синод 1720 р.* Рим 1972; Jo. Bilanych. *Synodus Zamostiana an. 1720, eius celebratio, approbatio et momentum.* Romae 1960; M. Stasiak. *Disciplina sacramentale della Chiesa di rito bizantino-slavo in Polonia secondo i sinodi provinciali di Zamoscie (1720) e di Leopoli (1891)*: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра канонічного права. Roma 1973; M. Stasiw. *Synodus Leopolitana*: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра канонічного права. Roma 1959; Р. Шафран. *Синоди Києво-Галицької митрополії (1596–1991). Організаційно-душпастирський аспект.* Львів 2008, с. 89–122, 135–154; О. Левицький. *Історично-юридичний розвиток партикулярного права Київської Церкви в 1596–2004 роках.* Івано-Франківськ 2014, с. 46–105; Д. Корбяк. *Львівський собор 1891 р.: дискусійні питання та їх вирішення // Наукові праці Кам'янець-Подільського нац. університету ім. Івана Огієнка: Історичні науки* 25 (2015) 275–289.

історіографії знаходимо дуже мало інформації про інші зібрання єпископату², а про деякі нічого не відомо. Заповнити цю прогалину в основних площинах і є метою статті. Малодоступним для україномовного читача залишається теж Кобринський собор, зокрема його постанови. Маємо про нього всього кілька досліджень³. Тому доцільно буде хоч загально представити і його діяння.

У статті подається огляд усіх доступних фактів зібрань унійних єпископів у XVII – першій половині XX ст. В літературі є лише згадки або вибіркоче представлення окремих синодів чи постанов. Натомість запропоноване дослідження дає змогу ознайомитися зі змістом і текстом постанов ієрархів, про які тепер мало що відомо. Висвітлення цього важливого аспекту постає особливо актуальним тепер, зважаючи на сучасну тенденцію сягання до джерел, пошуку власної ідентичності, формування сучасного партикулярного права та обрядовості.

Статтю побудовано на підставі доступних джерел, які подають інформацію про рішення єпископів, а також перелік справ, питань і постанов. Такими джерелами стали передовсім видання, опубліковані Атанасієм Великим: *Epistolae Metropolitaram Kioviensium catholicorum*; *Litterae episcoporum historiam Ucrainae illustrantia*; *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia*; *Congregationes particulares Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielarussiae spectantes*, та інші з цієї серії документів. Окрім цього, було використано російську джерельну серію документальних видань: *Архивъ Юго-западной Россіи*; *Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссією*; *Акты, относящіеся къ исторіи Западной Россіи*; *Описание документовъ архива западно-русскихъ униатскихъ митрополитовъ*, а також ініційовану митр. Андреем Шептицьким серію *Monimenta Ucrainae historica* і такі носії документальних свідчень, як білоруське видання-довідник *Архіу уніяцкіх митрапалітаў* та *Сводная галичско-русская летопись* Антонія Петрушевича. Важливим джерелом інформації стали фонди відділу рукописів і стародруків Національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника у Львові та Національного музею імені Андрея Шептицького у Львові.

Статтю поділено за хронологічно-тематичним принципом. Спершу представлено термінологію та істоту синоду, його завдання, весь процес його реалізації: від компетенцій скликання, приготування, учасників до проведення

² Побіжно інформацію про деякі зібрання унійних єпископів подають історики УГКЦ: М. Malinowski. *Die Kirchen und Staats-Satzungen bezüglich des griechisch-katholischen Ritus der Ruthenen in Galizien*. Lemberg 1861; J. Pelesz. *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom: von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*, т. 2. Wien 1881; А. Великий. *З літопису християнської України*, т. 5, 6. Рим 1972, 1973.

³ Українською мовою є два ґрунтовних дослідження: І. Рудович. Кобринський синод 1626 р. // *Богословія* 2/1 (1924) 1–27; 2/2–3 (1924) 196–212; Ю. Федорів. Кобринський синод 1626 року. Критичний огляд доби і ситуації // *Богословія* 38/1–4 (1974) 5–92.

зібрання та втілення рішень. Запропонована класифікація видів зібрань вказує на проблематику, що порушувалася під час засідань. Окремо подано інформацію про деякі важливіші синоди, з огляду на необхідність ширше представити як їхній контекст, так і самі постанови. Оскільки конференції єпископів становлять дещо новий і відмінний формат зібрань, їх теж виокремлено.

1. Термінологічний аспект, істота та завдання синоду

Єдиною термінологічно відповідною назвою зібрань українських єпископів було слово «собор», яке унійні єпископи здебільшого і вписували в заголовки своїх спільних нарад. Проте під впливом Латинської Церкви та її термінології поступово почали застосовувати термін «синод» як зрозуміліший і більш звичний для Римського Апостольського Престолу та світської влади, від якої теж залежала можливість проведення зібрань.

У час формування нової історичної та правової дійсності унійної Київської митрополії в Католицькій Церкві існувало поняття «провінційний синод», яке означувало зібрання єпископів, представників духовенства і мирян церковної провінції під проводом митрополита⁴. Таке окреслення використовували і в українській унійній Церкві. З одного боку, можна трактувати це як прояв латинізації, але з іншого – такий ужиток зумовлений передовсім практичним аспектом. У середовищі католицької країни, якою була Річ Посполита, а також місцевої і вищої світської та церковної влад раціональнішим було застосування зрозумілих їм понять, які не потребували додаткових пояснень та аргументів щодо трактування. Тому на заміну властивому для Української Церкви термінові «собор» прийшло поняття «синод».

Проведення провінційних синодів у Католицькій Церкві регламентували постанови Тридентського собору та Римського Архидієєса. Їх застосовували й до соборів унійної Церкви. На кожне скликання провінційного синоду необхідна була згода Римського Апостольського Престолу. Діяла окрема Конгрегація з виконання та інтерпретації постанов Тридентського собору, яка розглядала всі питання, пов'язані з провінційними синодами, і затверджувала їхні рішення⁵, а також займалася розглядом порушень дисципліни та обов'язків духовного стану. Окрім цього, скликання синоду було неможливим без дозволу короля. Митрополит, щоб скликати синод, спершу мав отримати всі необхідні санкції, узгоджуючи водночас перелік справ, які будуть предметом нарад. Провінційний синод міг розглядати й вирішувати питання,

⁴ Synod prowincjonalny // *Podręczna encyklopedia kościelna* / за ред. ks. J. i R. Archutowskich *ma in.*, т. 37–38. Warszawa 1913, с. 308–309; також: M. Sitarz. *Słownik prawa kanonicznego*. Warszawa 2004, с. 170–171.

⁵ Sykstus V. *Constitutio Apostolica «Immensa aeterni Dei»*, 22.01.1588 // *Bullarum diplomatum et privilegiorum Sanctorum Romanorum Pontificum Taurinenses edition* / вид. S. Franco, H. Dalmazzo, т. 8. Turin 1863, с. 991.

які стосувались обряду, дисципліни, норм права та душпастирських потреб⁶. Як вказує один із фахівців з канонічного права, на провінційному синоді розглядали справи, які стосуються «утвердження і поширення віри, викорінення ересей, примноження Божої слави, звичаїв і моралі вірних та духовенства, виправлення надуживань і порушень, вирішення суперечок та погодження справ, про життя й поведінку духовних осіб та про навчання християнської віри»⁷. Провінційний синод не міг займатися справами віри як такої, зокрема того, що стосувалося її основних правд, догм тощо. В цьому аспекті він міг лише визначати, як навчати, поширювати, втілювати, зберігати та захищати їх⁸. Звідси випливає, що головним завданням провінційного синоду було втілювати постанови Тридентського собору.

Право скликати синод належало митрополитові. Хоч у 1625 р. папа Урбан VIII видав постанову, на підставі якої митрополит Київський міг скликати собор кожних чотири роки⁹, цього припису так ніколи й не було застосовано і щоразу доводилося отримувати окремий дозвіл. Лише після одержання письмової згоди найвищої церковної та світської влади митрополит надсилав грамоту скликання всім єпископам, протоархимандритові й архимандритам, ігуменам і протопопам, інколи запрошували й інших представників єпархій – 4–6 священників, яких визначав їхній єпископ. До участі були зобов'язані тільки єпископи, які мали право вирішального голосу¹⁰, всі інші мали дорадчий голос і могли не приїжджати, хоч, як правило, прибували¹¹. Наприклад, у Замоїському синоді, крім єпископів, протоархимандрита й архимандритів, взяли участь і 129 священників та ченців: протопопи, ігумени, викладачі ду-

⁶ Поп.: W. Góralski. *Prowincjalny Synod // Encyklopedia katolicka* / гол. ред. E. Gigilewicz, т. 16. Lublin 2012, с. 545.

⁷ T. Szczerkowski. *Prawo kanoniczne o wszystkich ustawach i dekretach synodalnych we wszelkich materiach i wydarzeniach [...] na rozmowy w jedenastu xiegach podzielone. Rozmowy wyjęte z księgi IV Prawa kanonicznego*. Suprasl 1792, с. 136.

⁸ E. Kaminskyj. *De potestate metropolitaram Kioviensium-Haliciensium (1596–1805)*. Romae 1969, с. 141.

⁹ Urbanus VIII. *Constitutio apostolica «Sacrosanctum apostolatus officium», 12.03.1625 // Bullarum diplomatum et privilegiorum Sanctorum Romanorum Pontificum Taurinenses editio* / вид. S. Franco, H. Dalmazzo, т. 13. Turin 1868, с. 297–298. Хоч, відповідно до постанови Тридентського собору, провінційний синод можна було скликати що три роки: *Sacrosanctum concilium tridentinum acta et decreta, sess. XXIV. Decretum de reformatione. Caput II. Synodi provinciales, cap. 2 // Canones et decreta sacrosancti oecumenici concilii Tridentini sub Paulo III. Iulio III. et Pio IV. Pontificibus maximis cum patrum subscriptionibus* / вид. Bernardi Tauchnitz. Romae 1876, с. 155.

¹⁰ Якщо запрошений єпископ не з'явився на собор і не подав дійсної, об'єктивної причини своєї відсутності, то, крім церковних кар, винуватець, за нормами Польського королівства, мав заплатити штраф – 200 дукатів (Szczerkowski. *Prawo kanoniczne o wszystkich ustawach i dekretach synodalnych*, с. 133).

¹¹ Див.: Kaminskyj. *De potestate metropolitaram Kioviensium-Haliciensium*, с. 138–139; А. Бачиньській. *Право церковне*. Львовь 1900, с. 387.

ховних шкіл, а також двоє мирян: королівський представник і представник Львівського ставропігійного братства¹². Винятковим цей синод був і з огляду на те, що очолював його не митрополит, а папський легат. Поза такими винятками на синоді головував і вів засідання митрополит.

У часи Австро-Угорщини митрополит міг скликати собор, отримавши спершу дозвіл Римського Архієрея, що здійснювалося за посередництвом Конгрегації поширення віри, яка відала також і справами Східних Католицьких Церков. Перед цим глава унійної Церкви мав представити детальну програму собору, узгодити порядок денний і полагодити організаційні питання щодо церемоній¹³. Римський Апостольський Престол, надаючи дозвіл провести собор, давав одночасно детальну інструкцію щодо дій, а також призначав свого представника, як правило – нунція, котрий здійснював служіння в країні, де відбувався собор. Завданням папського легата було слідкувати за дотриманням усіх приписів і домовленостей та за перебігом нарад і дискусій. На собор належало запросити всіх єпископів, членів капітул, протоархимандрита, архимандритів, протоігуменів та ігуменів, деканів, представників духовенства, яких визначив митрополит, ректора семінарії та голову Ставропігійного інституту у Львові. Як виглядала церемонія синоду, можна побачити з опису видання постанов Львівського собору 1891 р.

Приготування синоду вимагало значного часу й зусиль, і цим займалася спеціально сформована група фахівців. З огляду на всі згадані вище формальності, собор планували заздалегідь, щоби встигнути виконати передбачені правом дії для його проведення. Як правило, готували і проекти постанов¹⁴. На самому соборі їх лише дискутували, а тоді ухвалювали рішення. Формального затвердження постанов Римським Архієреєм не вимагалось, хоча перевірка з боку Римського Апостольського Престолу мала місце і без його санкції вони не могли бути проголошеними та ввійти в дію¹⁵.

Митрополит і єпископат використовували для окреслення свого зібрання давній термін «собор», що бачимо на актах Кобринського та Львівського соборів. Митрополит уживав його також, коли звертався до короля про дозвіл на його проведення. У листуванні з Римським Апостольським Престолом застосовували термін «синод», який присутній і в назві актів Замойського синоду.

З огляду на історичні обставини та вимоги часу, у практиці вживали й інші терміни, найчастіше – латинське «congressus», що означало зібрання, з'їзд, і його польський відповідник «zjazd», про які згадує у своїх листах

¹² Див.: Федорів. *Замойський синод 1720 р.*, с. 22–23; Bilanych. *Synodus Zamostiana an. 1720*, с. 39.

¹³ Див.: *Чинности провинціального Собора во Львові 1891 г.* Львов 1896, с. 17, також титул XIV, параграф I, п. 1–2.

¹⁴ Пор. Федорів. *Замойський синод 1720 р.*, с. 59; F. Zabłocki. *Praelectiones ex jure canonico singulari habitu respectu ad dispositiones civiles Imperii Austriaci*. Leopoli 1871, с. 238 і далі.

¹⁵ Пор.: Бачинській. *Право церковне*, с. 388.

митр. Іпатій Потій¹⁶. Один раз використано латинське слово «colloquium» – рада¹⁷, котре в Речі Посполитій застосовували для окреслення віча, на якому збиралася шляхта регіону з метою вирішення поточних справ підвладних їм земель. Конгреси – це зібрання виключно єпископату, протоархимандрита й архимандритів Василянського чину. «Колоквіум» уживали як заміник українського слова «собор» з метою уникнути надання планованому зібранню рангу найвищого загальноцерковного збору, зокрема коли Римський Апостольський Престол не бажав його санкціонувати. Статус же звичайної регіональної наради давав більші шанси отримати згоду на проведення. Спершу для означення планованого зібрання унійних і православних представників у Любліні в 1680 р. використовували термін «конгрес», але згодом воно було назване «колоквіумом»¹⁸.

Розглядаючи різні лексеми, Холмський єпископ Яків Суша у зверненні 1662 р. до урядовця Римського Апостольського Престолу¹⁹ пропонував замінити термін «синод» на «конгрес», щоб уникнути труднощів у поладженні питань скликання синоду, зокрема необхідності просити згоди найвищої світської та церковної влади на його проведення, яку не завжди вдавалось отримати. До того ж, протистояння між унійною і православною ієрархією та шляхтою, віддаленість єпископських престолів та війни часто не давали змоги скликати собор. У таких умовах значно легше було зібратися лише вищим ієрархам, тому явище конгресів-з'їздів стало протягом століть більш прийнятним. Такі «конгреси» були альтернативою собору. Вони розглядали й вирішували всі нагальні питання і проблеми, з якими стикалася українська унійна Церква.

Розгляд поточних церковних справ і прийняття рішень відбувалися, крім з'їздів єпископату, і на конгрегаціях Чину св. Василя Великого²⁰. Оскільки за

¹⁶ Див.: Л. Тимошенко. Невідомі листи Іпатія Потія до Жигимонта III // *Історія релігій в Україні. Праці XI міжнародної наукової конференції* / ред. кол.: В. Гаюк та ін., кн. 1. Львів 2001, с. 440–441. У листах періоду 1602–1604 рр. застосовується польське слово «zjazdu»: Т. Кемпа. Nieznane listy metropolity kijowskiego Hipacego Pocięja – ważne źródło do początków unii brzeskiej // *Odrodzenie i Reformacja w Polsce* 54 (2010) 191–194.

¹⁷ Усі ці назви згадуються в різних документах, до прикладу: Письма Смогоржевскаго къ Левинскому, 1780 г. // *Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссією*, т. 16. Вильна 1889, док. 218, с. 405 – «congressus» і «zjazd». Також: De proposito Regis Poloniae convocandi Congressum Lublinsensem; De colloquio Lublinski, 26.02.1680 // *Epistolae Metropolitaram Kioviensium catholicorum Cypriani Žochovskij, Leonis Slubicz Zalenskyj, Georgii Vynnyckij, 1674–1713* / упоряд. А. Велькы. Romae 1958, с. 62–63.

¹⁸ Поп.: De proposito Regis Poloniae convocandi Congressum Lublinsensem; De colloquio Lublinski, 26.02.1680.

¹⁹ Ep. Susza ab Mario Albericio, Memoriale de variis abusibus tollendis, 1662 // *Monumenta Ucrainae historica* / упоряд. А. Šeptuckij, т. III. Romae 1965, док. 81, с. 153.

²⁰ Конгрегація, або ж капітула – зібрання за участі протоархимандрита й вищих настоятелів, консулторів і представників Чину з метою нарад, прийняття норм, а також виборів найвищого настоятеля та його консулторів.

тодішнім принципом єпископів і митрополита обирали з-посеред монахів-василіян, на чернечих капітулах збиралася вся ієрархія. Згодом капітулу скликали разом митрополит і протоархимандрит, а до участі в ній були зобов'язані усі єпископи. За нагоди таких зібрань єпископат вирішував не лише внутрішні справи чину, а й поточні церковні питання²¹.

Беручи до уваги тематику розгляду, синодальну діяльність унійного єпископату можна поділити на три види: 1) дисциплінарна; 2) об'єднавча; 3) виборча. Дисциплінарні зібрання стосувалися прав і обов'язків духовенства, обрядових питань та інших справ Церкви. Об'єднавчі ініціативи мали на меті відновлення єдності Української Церкви. Виборчі зібрання єпископів скликалися для обрання митрополита.

2. Кобринський собор

Після низки спроб Київського митрополита Йосифа Рутського (1613–1637) провести спільне зібрання унійних і православних представників з метою знайти порозуміння та відновити єдність Української Церкви, у вересні 1626 р. в одному з монастирів м. Кобрин (сучасна Білорусь) відбувся собор унійної Церкви. Оригінали актів собору не збереглися. Маємо лише копію основної грамоти 1630 р. староукраїнською мовою²². Окрім цього, митрополит Рутський вислав до Римського Апостольського Престолу дещо розширену латинську версію документа з постановами²³. Своім брєве 1629 р. Римський Архиєрей затвердив більшість рішень²⁴, після чого вони набрали

²¹ Пор.: L. Bieńkowski. Organizacja Kościoła Wschodniego w Polsce // *Kościół w Polsce* / ред. J. Kłoczowski, т. 2. Kraków 1969, с. 883; П. Підручний, Б. П'єтнчко. *Василіанські генеральні капітули від 1617 по 1636 рік*, т. 1. Рим – Львів 2017, с. 16.

²² До Другої світової війни зберігалася в бібліотеці Наукового товариства ім. Шевченка (далі НТШ) у Львові. Згодом усі матеріали цієї бібліотеки включено у фонди Національної наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника у Львові, відділ рукописів та стародруків. Проте в 2018 р. виявити там копію рукопису грамоти Кобринського собору мені не вдалося. У переліку матеріалів, отриманих із колишньої бібліотеки НТШ, рукопис не значиться, бібліотека Стефаника його не отримувала. Однак можемо побачити титульну сторінку рукопису й ознайомитися з нею на фото, поміщеному в україномовній версії електронної енциклопедії «Вікіпедія», гасло: «Кобринський синод». В інформаційному відділі УГКЦ, сайт якого значиться як джерело, що опублікувало згадане фото, повідомили, що не знають, звідки це фото і хто його опублікував.

²³ *Decretum Synodis Provincialis Kobrynensis, 06.09.1626 // Epistolae Josephi Velamin Rutskyj, metropolitae Kioviensis catholici (1613–1637)* / упоряд. Th. Hалуščynskyj, A. Welykyj. Romae 1956, док. 82, с. 184–187.

²⁴ Urbanus VIII. Breve «Militantis Ecclesiae regimini», 06.12.1629 // *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia (1075–1953)* / упоряд. A. Welykyj, т. 1. Romae 1953, док. 407, с. 471–475. Переклад старопольською: Synod Kobryński przez Józefa IV metropolitę, i przez biskupów jego sufraganów, roku pańskiego 1626 odprawiony, a przez Urbana VIII roku 1629 potwierdzony // *Dzieje Dobroczynności* 1 (1823) 97–103.

законної сили й могли стати предметом реалізації в українській унійній Церкві, хоч перевірка та схвалення редактованих постанов мали місце ще двома роками раніше, тобто в 1627-му²⁵. Рішення Кобринського собору опублікував, зокрема, Ігнатій Кульчинський²⁶. Декількома десятиліттями пізніше вийшла друком окрема книжечка актів собору²⁷, котра не збереглася до наших часів; зафіксовано лише факт її виходу.

Дослідники собору зосереджувалися здебільшого на історичних обставинах його скликання та проведення і на текстологічних особливостях²⁸. Про правовий аналіз постанов Кобринського собору йдеться в поодиноких працях²⁹.

Київський митрополит Йосиф Рутський видав грамоту староукраїнською мовою. У ній зазначено імена п'яти присутніх єпископів та шістнадцять постанов³⁰. Перша постанова: єпископам Володимирському та Луцькому доручено добиватися в короля й інших осіб виконання умов Берестейської унії. 2-га: ці ж єпископи мають представити папському легатові справу утисків і несправедливостей, яких унійна Церква зазнає від латинського духовенства. 3-тя: кожний єпископ повинен на своїх єпархіальних синодах нагадувати й доручати підлеглим священникам, щоб замолоду вишколювали своїх синів та готували їх до духовного стану. 4-та: по всіх єпископіях і протопопіях належить довести до відома давню постанову, якою заборонено давати таємні шлюби, оскільки вони недійсні. Подібно, як і ті, коли священник, не маючи відповідного дозволу, уділяє шлюб чужим парафіянам у своїй або чужій парафії, чи теж коли обоє наречених є латинниками, або своїм парафіянам без участі в церемонії двох або трьох гідних довіри свідків. Такі подружжя не вважатимуться подружжям і не матимуть жодного наслідку, а священник, який наважився би вінчати, підлягає покаранню, встановленому його власним

²⁵ Decretum S. Congr., Super synodo provinciali Kobrynensi, 14.01.1627 // *Monumenta Ucrainae historica* / упоряд. А. Шептыцький, т. II. Romae 1965, док. 21, с. 26–27: повідомлення про апробату постанов синоду, за винятком деяких.

²⁶ I. Kulczynski. *Specimen Ecclesie Ruthenicae ab origine susceptae fidei ad nostra usq. tempora in suis capitibus s. imprimatibus Russiae cum S. Sede Apostolica romana semper unitae*. Romae 1733, с. 215–220.

²⁷ *Synodus Ruthenorum Provincialis, quam Josephus Velaminus Rudzki D. G. Archiepiscopus Kiioviensis ac Metropolitae totius Russiae, una cum aliis Archiepiscopis et Episcopis Metropoliae Kiioviensis subiectis A. MDCXXVI die VI Sept. in civitate Kobrynensi celebravit*. Poczajoviae typis PP. Basilian. 1753. Як зафіксовано в бібліографічному описі (Karol Estreicher. *Bibliografia Polska*, т. 30 (cz. III, t. XIX). Kraków 1934, с. 165), це 4-те видання.

²⁸ Рудович. *Кобринський синод 1626 р.*, с. 196–212; Федорів. *Кобринський синод 1626 року*; П. Жуковичь. *Кобринский договоръ и торунский сеймъ 1626 года* // *Христiанское чтение* 1 (1910) 14–35; М. Думуд. *Edizioni e versioni dei concili di Kobryn, Zamosc' e Lviv*: ліцензійська праця зі східного канонічного права / Pontificium Institutum Orientale. Roma 1985, с. 37–47.

²⁹ Наприклад: М. Stasiak. *Prowincjalny synod rusko-unicki w Kobryniu (1626)*: магістерська робота / Люблінський католицький університет. Lublin 1970.

³⁰ Текст копії грамоти опубліковано в: Рудович. *Кобринський синод 1626 р.*, с. 6–9.

єпископом. 5-та: священник, який вінчає, будучи п'яним, або вінчає вночі, підлягає покаранню, встановленому його власним єпископом. 6-та: священники повинні передати своїм єпископам усі оригінали фундацій та привілеїв, які мають на своїх парафіях. Єпископ повинен видати документ, які саме акти отримав від священника, а за необхідності, на прохання священника, повинен видати йому той, котрий треба (для представлення у відповідній інстанції). 7-ма: забороняє симонію, як у випадку поставлення в духовний стан, так і при звершенні інших святих таїнств. Кожен служитель повинен із вдячністю приймати тільки те, що йому дають, не вимагаючи більше. 8-ма: єпископи повинні на своїх єпархіальних синодах оголосити заборону на купівлю храмів і парафій, встановлюючи одночасно кару за таку дію. 9-та: єпископи і протоархимандрити повинні щороку подавати митрополитові звіт про стан доручених їм церковних справ, натомість митрополит має надсилати такий же звіт Апостольському Престолові. 10-та: забороняє святити двох священників до одного храму. Натомість велика розміром парафія (населений пункт) має бути поділена (і тоді до кожної призначити священника). 11-та: з метою введення однозгідності щодо служіння божественної служби наказується, щоб нововисвячені священники якийсь час залишалися при своєму єпископові, вчившись служіння Літургії та святих таїнств. 12-та: єпископ не може приймати іноків (до єпархії) без виразного листовного дозволу їхніх настоятелів. 13-та: забороняє призначати мирського священника до служіння в монастирі, як теж ченця до єпархіального мирського храму, без виразного дозволу головного (провінційного) синоду. 14-та: митрополит повинен що чотири роки скликати головний собор³¹, повідомляючи про це, із зазначенням місця і часу, за три місяці до його проведення. 15-та: на найближчий собор митрополит повинен підготувати всі документи, які стосуються прав, привілеїв і свобод (української) Церкви, що є в його архіві, а тим часом має добре їх забезпечити, не допускаючи до них сторонніх осіб. 16-та: затверджує рішення та всі правові процеси щодо колишнього архимандрита Жидичинського монастиря Никодима Шибинського³²; єпископи однозгідно підтримують їх виконання.

Окрім цього, в документі, надісланому митр. Йосифом до Риму, зазначено про намір заснувати головну школу-семінарію для української молоді,

³¹ У копії грамоти постанов одного разу використовується термін «синод», іншого разу «собор». Важко встановити, чи це наслідок ініціативи копіїста, чи дійсно в оригіналі грамоти так і було записано. У XVI–XVII ст. в офіційних документах, зокрема церковних і королівських, неодноразово використовували взаємозамінно і те, й інше слово.

³² За зловживання урядом, розтрату монастирського майна, негідну поведінку Никодим Шибинський, на підставі карного розгляду та декрету митрополита Йосифа Рутського, був позбавлений уряду та духовного сану. Проти нього розпочато справи у відповідних органах світської влади. Див.: *Архивъ Юго-западной Россіи, издаваемый временною комиссією для разбора древнихъ актовъ*, ч. 1, т. 6. Київ 1883, с. 563–570, 578–579.

що підтверджено теж у бреве Урбана VIII³³, але чого, однак, немає в копії грамоти 1630 р. Кожний єпископ склав, та ще й зобов'язався на майбутнє додатково скласти, відповідний даток на цю справу. До цього теж були зобов'язані ігумени зі своїми монастирями. Загалом у документі доволі розлого трактується вся концепція діяльності такої «гімназії». У копії грамоти собору та синодальному декреті митрополита до Римського Апостольського Престолу міститься також згадка про бажання і намір відновити колишню єдність Української Церкви³⁴ та запрошення на собор православних, з наміром шукати способу втілити це в життя, чого натомість немає в тексті папського документа, яким затверджено постанови собору. Загалом Римський Архиєрей затвердив 10 із 16 постанов. У третій випустив згадку про «власних синів» священників, тобто єпископи повинні закликати своїх священників дбати про вишкіл молодих хлопців загалом, а не лише власних синів. Повну апробату пройшли постанови з 6-ї по 14-ту.

Різні аспекти, пов'язані із собором, представлено в низці повідомлень унійного єпископату та окремих єпископів до Римського Апостольського Престолу³⁵. Це стосувалося передовсім справи фундації семінарії, заснування та діяльність якої стали пріоритетним завданням і прагненням митр. Йосифа.

Всі постанови й тексти Кобринського собору, в тому числі й ті, яких немає у бреве Римського Архиєрея, становлять невід'ємну складову еkleзіологічної та дисциплінарної спадщини УГКЦ і є джерелами її партикулярного права. Їх можна використовувати як правове обґрунтування стосовних норм, концепцій чи дій, оскільки вони відображають позицію і практику унійної Церкви, не суперечать нормам діючого законодавства та ніколи не були скасовані.

3. Об'єднавчі ініціативи

Митрополит Йосиф Рутський уживав постійних заходів щодо можливості, шляхів, способу та умов відновлення цілісності і єдності Української Церкви як до, так і після Кобринського собору. Велися відповідні перемовини з упливовими представниками української православної Церкви, духовними і світськими, зокрема братствами, з королем, вельможами та з Римським Апостольським Престолом. У січні 1624 р. в Новгородку (сучасна Білорусь)

³³ Urbanus VIII. Breve «Militantis Ecclesiae regimini», 06.12.1629 // *Documenta Pontificum Romanorum*, т. 1, с. 472–473.

³⁴ Decretum Synodis Provincialis Kobrynensis, 06.09.1626 // *Epistolae Josephi Velamin Rutskyj*, с. 186.

³⁵ Refert de synodo provinciali Kobryni celebrata, 13.09.1626 // *Epistolae Josephi Velamin Rutskyj*, док. 83–85, с. 188–190; Eust. Volovitus, ep. Vilnensi, R.mo Ingulo, 15.11.1626 // *Monumenta Ucrainae historica*, т. II, док. 18, с. 21–22; Relatio ep. Raphaelis Korsak de synodo Kobrynensi, 18.09.1626 // *Epistolae Metropolitanorum Kioviensium Catholicorum Raphaelis Korsak, Antonii Sielava, Gabrielis Kolenda* / у поряд. Th. Haluščynskyj, At. Welykyj. Romae 1956, с. 51.

митрополит і п'ять єпископів з'їхалися обговорити справу можливості поєднання поділеної Української Церкви. Зокрема, було вирішено вислати до Києва уповноважених, щоб передати православним пропозиції поєднання шляхом піднесення ієрархічного статусу Української Церкви з митрополитичого до патріаршого³⁶. З цією метою пропонували провести того самого року спільний унійно-православний собор. Тоді ж митрополит надіслав до Риму запит на схвалення його проведення; як наслідок був виданий папський документ, який дозволяв і доручав митрополитові кожних чотири роки скликати провінційні синоди³⁷, але виключно унійного єпископату, без залучення православних. Попри це, православних усе ж було запрошено на собор у Кобрин 1626 р., про що згадується й у копії грамоти собору. Ці та інші ініціативи у справі єдності так ніколи й не були реалізовані, зокрема на скликаних згодом соборах унійної і православної ієрархій, які мали підготувати ґрунт для спільного унійно-православного собору у Львові в 1629 р.³⁸ Загалом обставини скликання цього об'єднаної собору і фактично проведені з'їзди, пов'язані з ним, достатньо вивчені та висвітлені істориками³⁹. Цей та інші плановані собори, присвячені виключно проблемі єдності, так і не відбулися,

³⁶ Наказъ Киевскаго Уніятскаго митрополита Іосифа Рутскаго и Литовскорусскихъ епископовъ посламъ, отправленнымъ въ Киевъ, 20.01.1624 г. // Акты, относящіяся къ исторіи Западной Россіи, т. 4. Санкт-Петербургъ 1851, док. 224, с. 513–514. Також: Інструкція Іосифа Рутського і пяти униатских епископов, написанная на соборе в Новогрудке послам, отправляемым в Киев для переговоров с местными православными духовными властями об учреждении в Западной России особой патриархии, 20.01.1624, д. 494 // *Архіу уніяцкіх митрапалітаў. Дакументы да гісторыі царквы ў Беларусі XV–XIX ст. у фондзе «Каніцлярыя митрапаліта грэка-уніяцкіх царкваў у Расіі». Даведнік* / укл. Святлана Паўловіч, Тамара Мальцава. Мінск – Полацк 1999, с. 41.

³⁷ Urbanus VIII. Constitutio apostolica «Sacrosanctum apostolatus officium», 12.03.1625 // *Vularum diplomatum et privilegiorum*, т. 13, с. 297–298.

³⁸ Письмо польскаго короля Сигизмунда III къ уніятскому митрополиту В. Рутскому о назначеніи соборовъ, 29.03.1629 // С. Голубевъ. *Матеріалы для исторіи Западно-Русской Церкви. Приложение къ первому тому*. Киевъ 1891, с. 353–355; Универсал Сигизмунда III о созыве во Львове собора для разрешения несогласий между униатами и православными, 28.02.1629, д. 564; Рескрипт Сигизмунда III на имя митрополита Іосифа Рутського о созыве во Львове собора для разрешения несогласий между униатами и православными 28.10.1629 г. и предварительных соборов во Владимире и Киеве, 29.03.1629, д. 566; Королевский универсал с приглашением к участию на Львовском соборе, назначенном на 28.10.1629 г., 31.05.1629, д. 567; Лист бурмистров, радцев и лавников, мещан города Минска с полномочием на представительство на Львовском соборе (около 25 подписей и несколько печатей), 01.08.1629, д. 570 // *Архіу уніяцкіх митрапалітаў*, с. 44.

³⁹ Див.: І. Крипякевич. Нові матеріали до історії соборів 1629 р. // *Записки НТШ* 116 (1913) 5–39; В. Рижевський. З'їзд українських владик у Львові в 1629 р. // *Богословія* 3 (1928) 161–173; T. Długosz. Niedoszły synod unicko-prawosławny we Lwowie 1629 roku // *Collectanea Theologica* 19/4 (1938) 479–506; І. Хома. *Ідея спільного синоду 1629 р.* Рим 1976; М. Грушевський. *Історія України-Руси*, т. 8, ч. І. Нью-Йорк 1956, с. 84–97; В. Кметь. Львівський собор 1629 р. // *Енциклопедія Львова* / ред. А. Козицький, т. 4. Львів 2012, с. 375–378.

пропри значні старання і сприяння цьому з боку короля. Представники обох спільнот, православної та унійної, зібралися на власних синодах-з'їздах⁴⁰, як і було передбачено універсалами короля. В установлений для об'єднаної собору час митрополит і вісім унійних єпископів з'їхалися до Львова, проте, з огляду на категоричну заборону Святого Престолу й відмову православних взяти участь у соборі, засідання так і не відбулося. Мали місце лише неофіційна зустріч і дискусія з православними делегатами з Вільна (Вільнюс, Литва) та відвідини Львівського ставропігійного братства.

Спільний унійно-православний синод, предметом якого мав стати акт поєднання шляхом приєднання православних до унії, планувався й у 1638 р.⁴¹ Однак, попри тривалі перемовини й узгодження між митрополитом, королем і Римським Апостольським Престолом, синод так і не відбувся, оскільки умови, поставлені сторонами, було неможливо втілити⁴². Ідея поєднання, зокрема шляхом установлення патріархату, висунута митр. Рутським, залишалася провідною протягом усього XVII ст. Постійно велися перемовини з усіма сторонами. Однією з останніх спроб такого поєднання з боку унійної ієрархії був Люблінський колоквиум. Для усунення будь-яких перепон унійна ієрархія запропонувала назвати це зібрання не синодом, а зустріччю-обговоренням, латинською – *coloquium*.

Ще в 1677 р. король і сейм ухвалили рішення, що 24 січня 1680 р. в Любліні має відбутися зустріч східних католиків і православних для пошуку шляхів порозуміння та примирення. Самій зустрічі передували тривалі й напружені перемовини унійної ієрархії⁴³. Як і раніше, Римський Апостольський Престол

⁴⁰ Про з'їзд-синод української унійної Церкви у Володимирі 09.07.1629 р. див.: *Monumenta Ucrainae historica* / упоряд. А. Šeptуkyj, ред. J. Slipуj, т. IX–X: *Supplementum 1075–1632*. Romae 1971, с. 723, 749–759. Рішення ієрархії на цьому синоді стосуються виключно технічних аспектів щодо майбутнього спільного унійно-православного собору у Львові, запланованого на жовтень того ж року.

⁴¹ Vladislaus IV Rex Urbano VIII P. M. et card. Fr. Barberino, 10.04.1638; *Petitio metr. Korsak*, 07.06.1638 // *Monumenta Ucrainae historica*, т. II, док. 157–160, с. 237–241; *Metropolita Raphaelis Korsak*, *De mediis et viis in procuranda Unione Universali Ruthenorum*, 24.04.1638; *De difficultatibus... de synodo*, 12.07.1638 // *Epistolae Metropolitanorum Kioviensium Catholicorum Raphaelis Korsak*, док. 64–65, с. 151–155.

⁴² *Sententia cuiusdam consiliiarii S. Congr. de Prop. Fide*, iunio 1638 // *Monumenta Ucrainae historica*, т. II, док. 161, с. 241–246. Більше про це: І. Хома. Деякі з перших інструкцій Конгрегації поширення віри відносно Церкви на Русі-Україні // *Богословія* 38/1–4 (1974) 111–115; його ж. *Київська митрополія в берестейськiм періоді*. Рим 1979, с. 139–145.

⁴³ *Pro approbatione [...] et de Colloquio Lublinensi; De confirmatione [...] nec non programma Colloquii Lublinensis*, 12.08.1679; *De proposito Regis Poloniae convocandi Congressum Lublinensem; De Colloquio Lublinensi*, 26.02.1680 // *Epistolae Metropolitanorum Kioviensium catholicorum Cypriani Žochovskyj, Leonis Slubicz Zalenskyj, Georgii Vynnyckyj*, док. 32–33, 36–37, с. 56–59, 62–65; *De modo agendi in Congressu Lublinensi*, 04.06.1680 // *Congregationes particulares Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielarusjae spectantes: 1622–1728* / упоряд. А. Welykyj, т. 1. Romae 1956, док. 45, с. 49–52.

був проти такого формату зустрічей, боячись скасування унії та проголошення патріархату. Окрім цього, він категорично забороняв говорити про питання віри і догми. Православні вимагали, щоб учасниками з'їзду були також миряни, а не лише єпископи та духовенство. Король Ян III Собеський запросив на зібрання, зокрема, православних шляхтичів і в 1679 р. оголосив про скликання колоквіуму⁴⁴. Було підготовано навіть текст угоди про порозуміння.

Крім митрополита і чотирьох єпископів, на зібрання прибули також три православні єпископи, було багато духовенства, чернечих ієрархів та миряни. Однак уже наступного дня за наказом короля з'їзд був змушений припинити офіційні наради. Формально король переніс зібрання з огляду на політичні обставини в країні, але колоквіум так і не відновив своєї роботи. Розпочаті дискусії між унійною і православною сторонами ні до чого не привели, ставши черговою нагодою для гострих випадів, передовсім з боку православної шляхти⁴⁵.

Після офіційного закриття колоквіуму унійний єпископат разом із прибулим духовенством і чернецтвом обговорили поточні внутрішньоцерковні справи. Митрополит запропонував упорядкувати літургійно-обрядову сферу, зокрема шляхом видання власного унійного службника, і загалом виступаючи за проведення реформ у богослужбовій сфері⁴⁶.

4. Виборчі зібрання

Передбачений і ратифікований умовами унії спосіб обрання митрополита і єпископів унійної Церкви фактично ніколи не був повноцінно реалізованим. Вибори митрополита стали проводити лише тоді, коли ситуація із самою унією більш-менш стабілізувалася, однак і вони були радше формальністю, ніж дійсною реалізацією права. Так у березні 1695 р. єпископи обрали митрополитом Лева Шлюбича-Заленського, кандидатуру якого узгоджували

⁴⁴ Рескрипт короля Яна III пинському єпископу Мартиану Белозору с приглашением явиться на Люблинский собор 14/24 января 1680 г., 10.10.1679, д. 942; Расписка номината Белорусской епископии, наместника митрополии Киевской в Великом княжестве Литовском, Климента Тризны в получении королевского рескрипта с приглашением прибыть на собор в Люблин 14/24.01.1680 г., 10.12.1679, д. 946; Выпись из гродских книг Новогрудского воеводства королевского универсала о созыве в Люблине собора на 14/24.01.1680 г. для умиротворения отношений между православными и униатами, 12.12.1679, д. 948; Выпись из гродских книг Полоцкого воеводства об обнародовании по всему воеводству королевского универсала о Люблинском соборе 14/24.01.1680 г., 1679, д. 949 // *Архів уніяцких митраналітаў*, с. 72–73.

⁴⁵ Про перебіг зібрання докладно написав митр. Кипріяном Жоховський: Сурпrian Źochowski. *Colloquium lubelskie: między zgodną y niezgodną bracią narodu ruskiego, vigore Constitucyey Warszawskiej na dzien 24 stycznia 1680 złożone*. Leopoli 1680. Реляція з боку православних: Самійло Величко. *Літопис* / ред. О. Мишанич, т. 2. Київ 1991, с. 655–660.

⁴⁶ Див.: М. Ваврик. Службник митрополита Кипріяна Жоховського 1692 р.: генеза й аналіз // *Записки Чину Святого Василя Великого* 9 (1985) 319–323.

з Римським Апостольським Престолом і королівськими урядовцями⁴⁷. Опісля король видав привілей-презенту, а Римський Архієрей затвердив вибір⁴⁸. У 1708 р. у Володимирі чотири з восьми єпископів (чотири єпархіальні престоли були тоді вакантними) обрали на Київський митрополичий престол Перемишльського єпископа Юрія Винницького, про що сам елект повідомив Римський Апостольський Престол, інші інстанції та впливових осіб⁴⁹. Хоч ще до того польський король своїм привілеєм іменував митрополитом Пінського єпископа Порфирія Кульчицького, за якого просив архимандрит василіян Лев Кишка та високопоставлений королівський магнат Кароль Радзивіл⁵⁰, єпископи все ж обрали митрополитом Винницького, на кандидатурі якого наполягав Римський Апостольський Престол⁵¹. Згодом, у 1714 р., єпископи, зібрані в Новгородку, обрали на митрополичий престол Лева Кишку⁵², якого ще до цього іменував король⁵³, а в 1729 р. у Луцьку обрали митрополитом Атанасія Шептицького⁵⁴. Для окреслення зборів, як і щодо елекційного зібрання в м. Седльце (Польща), в 1780 р. уживали латинське слово *congressus*, тобто з'їзд. Описуючи це зібрання в листі до довіреної особи, архієп. Ясон Смогожевський зазначив, що довго, допізна чекав на всіх скликаних, але, не дочекавшись, змушений був приступити до засідання, на якому мали обрати кандидата на вакантний митрополичий престол. Присутніми, крім нього самого, були єпископ Володимирський і протоархимандрит василіян, який одночасно завідував вакантною Пінською єпархією. Луцький і Львівський

⁴⁷ Nuntius Sanctacrucius card. Alterio, De electione ep. Leonis Zalenskyj in metropolitam Kioviensem, 08.03.1695; Ep. Vynnyckyj, Gaudet de electione ep. Zalenskyj in metropolitam, 25.03.1695 // *Monumenta Ucrainae historica* / у поряд. А. Šeptyckyj, т. IV. Romae 1967, с. 231–234.

⁴⁸ Див.: І. Скочиляс. Володимирський єпископ і київський митрополит Лев Шлюбич-Заленський (бл. 1648/1650–1708) // *Генеалогічні Записки* 11 (2013) 48.

⁴⁹ *Epistolae Metropolitanarum Kioviensium catholicorum Cypriani Žochovskij, Leonis Slubicz Zalenskyj, Georgii Vynnyckyj*, с. 232–233; *Litterae episcoporum historiam Ucrainae illustrantia* / у поряд. А. Welykyj, т. IV. Romae 1975, док. 212, с. 279–281; Nuntius Spinula, De electione ep. Vynnyckyj in metropolitam Kioviensis // *Monumenta Ucrainae historica* / у поряд. А. Šeptyckyj, т. V. Romae 1968, док. 59, с. 107–110.

⁵⁰ Див.: Beata Lorens. Rola Bazylianów w propagowaniu i umacnianiu Unii kościelnej w eparchii przemyskiej w XVII i XVIII wieku // *Unia Brzeska i jej konsekwencje: w 420 rocznicę synodu unijnego* / ред. Anna Krochmal, Anna Nowak. Przemysł 2017, с. 65.

⁵¹ Детальніше про обставини вибору митрополита Юрія Винницького див.: Т. Śliwa. Wybór przemyskiego biskupa unickiego Jerzego Winnickiego na metropolitę kijowskiego (1708–1713) // *Roczniki teologiczno-kanoniczne* 35/4 (1988) 59–75.

⁵² *Сводная галичско-русская летопись съ 1700 до конца августа 1772 года* / укл. Антоній Петрушевичъ, ч. 1. Львовъ 1887, с. 70–71.

⁵³ Королевское оповѣщеніе относительно избранія на вакантную кафедру кievской митрополіи єпископа Льва Кишки // *Описаніе документовъ архива западнорусскихъ униатскихъ митрополитовъ*, т. 2. Санкт-Петербургъ 1907, док. 1152, с. 31.

⁵⁴ De electione novi Metropolitanæ, 27.07.1729 // *Congregationes particulares Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielarussiae spectantes: 1729–1862* / у поряд. А. Welykyj, т. 2. Romae 1957, док. 81, с. 24–25.

єпископи прислали свої голоси листами. Натомість Холмський єпископ, який одночасно адміністрував вакантну Перемишльську єпархію, не приїхав, так і не подавши причини відсутності⁵⁵. За підсумками голосування митрополитом Київським було обрано Полоцького архієпископа Ясона Смогожевського. Про результати елекційного з'їзду обраний вислав нунцієві офіційний акт. Це й подібні до нього зібрання для виборів митрополита унійної Церкви мали здебільшого формальний характер, оскільки шляхом перемовин ключові сторони – король і Римський Апостольський Престол – заздалегідь узгоджували, хто має стати наступним митрополитом. Єпископи ж лише проводили зібрання і голосували за визначеного кандидата⁵⁶.

Вибори унійних єпископів були ще більшою рідкістю, ніж вибори митрополита; до того ж, нових єпископів не завжди обирали тільки єпископи на виборчому синоді. Маємо низку зафіксованих фактів обрання єпископів єпархіальним духовенством і шляхтою, за тогочасною практикою Православної Церкви⁵⁷. На такого роду «виборах» унійні учасники часто діяли за попереднім узгодженням і вказівкою короля. Маємо також згадку, що у 1714 р., на доручення папського нунція, Київський митрополит мав скликати єпископів для обрання кандидата на вакантну Перемишльську єпархію⁵⁸, але невідомо, чи це зібрання відбулося, бо шляхта єпархії вимагала збереження раніше наданого їм права самим обирати нового єпископа.

5. Питання обряду та захисту прав української унійної Церкви в синодальній діяльності унійного єпископату

Доволі частою й актуальною проблемою, яка вимагала постійної уваги ієрархії, були утиски з боку латинського єпископату і перетягування вірних української унійної Церкви в латинський обряд. Виникнувши в перші десятиліття після укладення Берестейської єдності, ці негаразди тривали всі наступні століття. Перші петиції від єпископів стали надходити ще за часів митр. Йосифа Рутського. Згодом, як реакцію на деякі постанови латинської ієрархії 1643 р., митр. Антоній Селява від імені всього унійного духовенства уклав

⁵⁵ Письма Смогоржевскаго къ Левинскому, березень 1780 г. // *Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссією*, т. 16. Вильна 1889, док. 218, с. 391.

⁵⁶ Див.: Dorota Wereda. Synod biskupów unickich w Siedlcach w 1780 roku // *Szkice podlaskie* 13 (2005) 5–10.

⁵⁷ Див.: Т. Śliwa. Przemyska diecezja greckokatolicka w XVIII wieku // *Polska – Ukraina, tysiąc lat sąsiedztwa* / ред. S. Stępień, т. 3. Przemysł 1996, с. 81; Записник митрополита Юрія Винницького з 1706 р. // *Записки Чина Святого Василя Великого* 4/1–2 (1931) 202–203; *Сводная галлицко-русская летопись с 1700 до конца августа 1772 года*, ч. 1, с. 5–6, 48–52.

⁵⁸ Грамата папскаго нунція новоизбранному митрополиту Льву Кишкѣ о назначеніи собора для избранія єпископа перемишльскаго // *Описаніе документовъ архива западнорусскихъ уніатскихъ митрополитовъ*, т. 2, док. 1160, с. 34.

спільне звернення, надіслане в 1644 р. Римському Апостольському Престолові⁵⁹. У жовтні 1745 р. митрополит і єпископи, зібрані в м. Дубно (Волинь), написали папі листа у двох справах: не допускати до переходу зі східного в латинський обряд та щоб латинські єпископи не вимагали від українського духовенства десятини зі служінь⁶⁰. Згодом, у 1751 р., була чергова петиція щодо перетягування вірних. Утім, попри видання Римським Апостольським Престолом багатьох документів про збереження власного обряду й заборону чи обмеження в його зміні, на практиці ці постанови не виконувалися⁶¹.

21 березня 1683 р. митрополит і єпископи зібрались у Варшаві, де в присутності нунція скасували умови, на яких православні Перемишльський і Львівський єпископи та їхні єпархії мали би приєднатися до унії, оскільки на ці умови не погодився Римський Апостольський Престол. Водночас ієрархія розглянула й затвердила кілька богослужбових книг (служебник, молитвослов і требник), вирішила зробити складку та заснувати для потреб Церкви друкарню в монастирі в Супраслі, а також доручила визначеним особам дослідити служебник, требник і молитвослов, видані в друкарні Мамоничів, на предмет використання його як джерела для укладення майбутніх унійних літургійних книг⁶².

Зібрання щодо міжобрядових відносин відбулося також 17 лютого 1753 р. у м. Вільно (Литва). Крім митрополита Флоріана Гребницького, його учасниками були ще шість єпископів і протоархимандрит василіян. Про це зібрання пише у своєму «Щоденнику» Холмський єпископ Максиміліан Рило, зазначаючи, що предметом нарад була проблема тиску на унійну Церкву та масового переходу вірних і духовенства на латинський обряд. Учасники зібрання обговорили 10 пунктів, у яких окреслено проблему і регулювання її з боку польського короля, латинського єпископату й Римського Апостольського Престолу, та вирішили звернутися до світської і церковної влад з проханням вплинути на ситуацію⁶³.

⁵⁹ Memoriale ad S. C. de Propaganda fide, 1644 // *Epistolae Metropolitanorum Kioviensium Catholicorum Raphaelis Korsak, Antonii Sielava, Gabrielis Kolenda*, док. 12, с. 192–194.

⁶⁰ *Сводная галичско-русская летопись съ 1700 до конца августа 1772 года*, ч. 1, с. 170.

⁶¹ Stanisław Załęski. *Kilka uwag nad książką ks. Prałata Likowskiego: Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX wieku*. Poznań 1880, с. 49 і далі. Також: Хома. Деякі з перших інструкцій Конгрегації поширення віри, с. 96–99.

⁶² Nuntius Pallavicinus cum metr. Zochovskyj et episcopus Ruthenis, 25.03.1683 // *Monumenta Ucrainae historica*, т. IV, с. 114–115; Autenticitas decretorum congregationis hierarchiae unitae, Var-savia, 25.03.1683 // *Epistolae Metropolitanorum Kioviensium catholicorum Cypriani Zochowskyj, Leonis Slubicz Zalenskyj, Georgii Vynnyckyj*, док. 48, с. 73.

⁶³ Informatio materiam transitus a ritu ad ritum concernens... pro ritus graeci uniti e Vilen-si episcoporum ruthenorum congressu 1753 // Національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника у м. Львів, відділ рукописів та стародруків, ф. 3 (василіанський), спр. 606. Рукопис укладено 09.05.1755 р., як коротке представлення цього зібрання. Докладно ці та інші справи й петиції

Доволі розлого тогочасний контекст і проблему представляють Антін Петрушевич та Михайло Малиновський. Перший зазначає, що в 1753 р. світська влада видала план дій із десяти пунктів, де окреслено, які заходи належить здійснити, щоб здобути ослаблення постанови папи Урбана VIII про умови переходу зі східного обряду на латинський. Цей папа, як і деякі його попередники, обмежив таку можливість. Натомість польська влада намагалася робити все, щоби зняти обмеження або хоч полегшити перехід⁶⁴. У розісланих усім інстанціям листах унійні ієрархи зверталися з проханням про захист їхніх прав, зокрема щоб не чинився тиск на духовенство й вірних щодо переходу на латинський обряд з боку як польської шляхти, так і польського духовенства, а також із боку «схизматиків». У цих петиціях ієрархи посиляються на права і привілеї, надані королями, на рішення Римського Апостольського Престолу й учергове просять захисту та дотримання встановлених норм. Митрополит із єпископами звернулись окремо до папи Венедикта XIV, прохаючи перешкодити таким переходам шляхом видання заборон⁶⁵. Однак ні ця, ні чергові супліки⁶⁶ унійної ієрархії не дали суттєвого результату⁶⁷.

У листопаді 1757 р. у м. Володимир (Волинь) відбувся конгрес шести єпископів і трьох архимандритів, але без митрополита. Окрім протидії проблемі перетягування і заманювання вірних унійної Церкви до Римо-Католицької, вони обговорювали питання захисту прав митрополита Київського і небезпечні тенденції до приниження греко-католиків, що виявлялися з боку католиків-поляків, та утисків унійної Церкви світською владою Польщі й Росії, у тому числі через ухвалення рішень про позбавлення майна, володінь, створення труднощів у душпастирстві. Єпископи вбачали обмеження влади митрополита в таких пунктах: щодо права переносити єпископа з одного єпархіального престолу на інший; права на прохання єпархіального єпископа призначати в його єпископію коад'ютора; блокувати сумнівні рішення, зокрема світської влади; здійснювати найвищий контроль стосовно порушень норм церковного права, дисципліни і прав Церкви; права самостійно, без контролю і санкцій латинських ієрархів, приймати рішення у справах унійної Церкви та своїх вірних; вільно діяти щодо призначень крилошан митрополичої капітули та надання різних привілеїв і відзнак (наприклад, монахам без єпископського сану і без вислухання думки митрополита не мав би

представлено в: *Epistolae Metropolitaram Kioviensium catholicorum Leonis Kiška, Athanasii Szepetykyj, Floriani Hrebnyckyj (1714– 1762)* / упоряд. А. Welykyj. Romae 1959, с. 305–346.

⁶⁴ Див.: А. Петрушевич. *Холмская епархія и святители ея*. Львов 1867, с. 76–81.

⁶⁵ Malinowski. *Die Kirchen und Staats-Satzungen*, с. 125–126.

⁶⁶ Ut prohibeatur de novo transitus ad Ritum Latinum et conserventur iura et privilegia Unitorum, 04.02.1758 // *Epistolae Metropolitaram Kioviensium catholicorum Leonis Kiška, Athanasii Szepetykyj, Floriani Hrebnyckyj*, док. 58, с. 383–384.

⁶⁷ Zalewski. *Kilka uwag nad ksiązką ks. Pralata Likowskiego*, с. 50–51.

використовувати пастирського жезла)⁶⁸. Такого роду обмеження встановлено найвищою світською та церковною владами. Своїм листом унійні єпископи повідомили митрополита про перебіг засідання, вказуючи на необхідність відстоювати права Церкви.

На 6 серпня 1761 р. митр. Флоріан Гребницький скликав ієрархів на конгрес до Новгородка (Білорусь). З'їхалися, щоправда, не всі запрошені, а лише частина. Серед рішень щодо справ, які розглядали, була й ухвала, що духовенство платитиме добровільний податок для короля як дар⁶⁹ за умови, що унійне духовенство буде зрівняне у правах із латинським. Для виявлення доброї волі та прихильності до короля визначено суму, яку кожний єпископ повинен дати від своєї єпархії⁷⁰. Зібране доручено відвезти королю від імені єпископату та української унійної Церкви. Визначено також посланця до папи з проханням зацікавитися справами українських католиків, зокрема посприяти тому, щоб польські латинські єпископи не протистояли й не перешкоджали українським католицьким єпископам. Кожний єпископ зробив короткий огляд стану своєї єпархії⁷¹. Обговорювали також справу літургійної реформи, яку міг вирішити лише провінційний синод, тому заплановано скликати його найближчим часом.

З метою запобігти впровадженню устави «Про поповичів», унійний єпископат та інші ієрархи зібралися 1 серпня 1764 р. у м. Володимир (Волинь) і видали окремий документ-звернення до різних інстанцій⁷². За рішенням польського сейму сини священників, які до 15 років не обрали шлях свого батька й не вступили на навчання, або не були задіяні в іншому роді занять чи навчанні ремесла, або ж після закінчення навчання чи здобуття фаху не прийняли свячень чи не займались якимось видом кустарної праці, автоматично поверталися в підневільний стан до своїх панів-власників⁷³, виконуючи панщину нарівні з усіма.

⁶⁸ Petit confirmationem iurium metropolitanorum Kioviensium, 17.03.1758; Relatio episcoporum, congregatorum Vladimiriæ ad conventum hierarchicum, 06.03.1758 // *Epistolae Metropolitanarum Kioviensium catholicorum Leonis Kiška, Athanasii Szeptyckij, Floriani Hrebnyckij*, док. 62–63, с. 388–394.

⁶⁹ Так зване *subsidium charitativum*, що його ще до рішення унійної ієрархії вирішив зібрати й подарувати королю польський латинський єпископат, установивши податок для духовенства, було фінансовою допомогою від церковної влади. Король, з огляду на нестабільну політичну ситуацію та тривалі воєнні дії в Речі Посполитій, відчував тоді значну нестачу коштів як для власних потреб, так і для забезпечення війська.

⁷⁰ *Сводная галичско-русская льтопись съ 1700 до конца августа 1772 года*, ч. 1, с. 216.

⁷¹ Ці постанови детально представлено в: Антоній Добрянский. *Исторія єпископовъ трехъ соединенныхъ єпархій, перемышльської, самборської и саноцької, отъ найдавніишихъ времень до 1794 г. по источникамъ сочиненная*. Львовъ 1893, с. 25–26, 34–39.

⁷² *Сводная галичско-русская льтопись съ 1700 до конца августа 1772 года*, ч. 1, с. 249.

⁷³ *Ustawa «O popowiczach»*, Konfederacja generalna omnium Ordinum Regni et Magni Duc. Lit. na Konwokacji głównej Warszawskiej uchwalona, 1764 r. // *Volumina legum*, т. VII. Petersburg 1860, с. 40.

Згідно з давніми привілеями, сини ієреїв, які обирали священство, отримували від свого пана звільнення з підданства. Цей принцип залишався в дії, однак священник, часто маючи багато синів, не міг вишколити їх усіх та допомогти здобути свячення і парафію. З огляду на це вони залишалися при батькові, і лише сини заможніших чи більш здібні могли здобути собі місце в житті. А відповідно до нового закону, сини, котрі не стали духовними особами, поверталися до невільного стану. Ієрархи й духовенство протестували проти прийняття цього закону, а після його введення не переставали добиватися скасування несправедливого рішення⁷⁴. Аргументом, серед іншого, було й те, що давні привілеї князів і королів гарантували вільний стан усіх духовних осіб та їхніх дітей. Окрім цього, священники часто належали до шляхетського роду або ж отримали вільний стан силою окремого надання свого пана, а не загальним правом, тому їхні діти не повинні ставати підневільними на підставі несправедливого рішення сейму. Петиції духовенства не дали успішного результату. Лише перед остаточним падінням Речі Посполитої, в 1792 р., постанову було відмінено⁷⁵.

Маємо також коротку згадку про зібрання єпископів під проводом митр. Феліціана Володковича на свято Преображення 1767 р. в Кристинополі⁷⁶ з метою обговорити ситуацію, що склалася у зв'язку з поступовим захопленням Росією територій, де були унійні єпархії. Ієрархія бачила, як діє російська влада, і передбачала її намір установити православ'я на всіх захоплених землях. Необхідно було опрацювати способи захисту вірних, збереження структур і душпастирювання в нових реаліях.

Питання захисту від утисків з боку латинського єпископату та питання літургійно-обрядового характеру ставали предметом обговорень єпископів доволі часто. Певні напрацювання в цій сфері були зроблені ще на конгресі в Новгородку 1761 р., про що неодноразово згадує Холмський єпископ Теодосій Ростоцький у своїх листах до митр. Ясона Смогожевського. На черговому зібранні заплановано впорядкувати богослужбову сферу, зокрема розглянути зміни, введені духовенством і російською владою, яка на

⁷⁴ Тексти петицій див.: *Сводная галичско-русская летопись съ 1700 до конца августа 1772 года*, ч. 1, с. 249–260; Прошение русскаго духовенства Чинамъ Польской Рѣчи Посполитой, объ отмѣнѣ конституціи, по силѣ которой сыновья священниковъ, православныхъ и унійскихъ, принуждены были вступать въ крѣпостное состояніе, 1764 г. // *Дополненія къ актамъ историческимъ, относящимся къ Россіи, собраны въ иностранныхъ архивахъ и бібліотекахъ, изданы Археологическою коммиссією*. Санктпетербургъ 1848, док. 82, с. 226–229.

⁷⁵ W. Kalinka. *Sprawa ruska na sejmie czteroletnim*. Lwów 1884, прим. на с. 34; Załęski. *Kilka uwag nad ksiązką ks. Pralata Likowskiego*, с. 47.

⁷⁶ Добрянский. *Исторія єпископовъ трехъ соединенныхъ єпархій*, с. 43, 49; M. Harasiewicz. *Annales Ecclesiae Ruthene gratiam et communionem cum s. Sede Romana habentis ritumque Graeco-Slavicum observantis*. Leopoli 1862, с. 435–437.

захоплених територіях Речі Посполитої намагалась уніфікувати практику православної й унійної Церков; окрім цього, мали вирішити питання переходу на григоріанський календар і впровадити певні зміни щодо свят⁷⁷. Втілити частину цих намірів вдалося на з'їзді у Варшаві у вересні 1790 р., де зібралися митр. Теодосій Ростоцький і чотири єпископи. Ієрархи затвердили перелік обов'язкових свят, деякі празники позбавили цього статусу, а інші перенесли на неділі, зокрема ті, що припадали на літній період. Було окреслено стан анексованих територій унійних єпархій, у зв'язку з цим зроблено перерозподіл душпастирської опіки над парафіями і вірними. Також для всієї Церкви встановлено однакову суму оплат за душпастирські служіння священників. Про втілення цього рішення мали подбати єпископи, кожен у своїй єпархії. Втім, запровадили його не всюди. Наприклад, Холмський єпископ, на прохання своїх священників, не ввів визначених конгресом такс⁷⁸.

Загалом на з'їзді 1790 р. розглянули 13 питань: 1) приготування звіту для уряду про стан семінарій і потреби у вишколі кандидатів до духовного стану; 2) встановлено наявність і стан домів для подорожніх, бідних та хворих (на той час ці доми діяли лише у Володимирсько-Берестейській та Холмській єпархіях); 3) окреслено спосіб забезпечення опіки над вірними на анексованих територіях і подано петицію до уряду про потребу створити принаймні дві єпархії: в Білій Русі та Брацлавщині – або призначити хоч би двох єпископів, які мали б повноваження опіки над вірними й управління ними в цих та суміжних регіонах; висунуто тезу про доцільність виокремити з Львівської єпархії території Поділля і Кам'янця, що опинилися під російською владою; 4) звернутися до уряду з проханням забезпечити на втрачених територіях недоторканність парафій, єпископських і парафіяльних домів та власності, захистити від утисків з боку православних; підтримати єпископа Холмського в ситуації, що склалася в його єпархії у зв'язку з діями російської влади; 5) у відповідь на запит уряду щодо реформи календаря і свят вирішено зберегти старий (юліанський) календар, а кількість свят зменшити, подано повний перелік обов'язкових свят (за умови затвердження постанови Римським Апостольським Престолом); 6) встановлено суми оплат за звершення таїнств, освячень і благословень; 7) переглянуто, обговорено та визначено спосіб формування й суму нового *subsidium charitativum* для ко-

⁷⁷ Письма Левинскаго къ митрополиту Смогоржевскому, 1785; Письма Феодосія Ростоцкаго къ митрополиту Смогоржевскому, 1787–88 гг.; Письмо львовскаго єпископа Петра Бѣлянскаго къ Смогоржевскому, 1786 г. // *Акты, издаваемые Виленскою археографическою коммисією для разбора древнихъ актовъ*, т. 16, с. 362, 402–410. Щодо обставин реформи свят і календаря див.: Dorota Wereda. *Biskupi unicy wobec reform kalendarza w drugiej połowie XVIII wieku* // *Roczniki humanistyczne* 59/2 (2011) 147–169.

⁷⁸ Поп. Bieńkowski. *Organizacja Kościoła Wschodniego w Polsce*, с. 882–883.

роля і держави; 8) стверджено, що в канцеляріях та інших церковних службах усі повинні дотримувалися постанов Замоїського синоду; 9) оскільки в богослужбові книги вкралось багато нововведень, Холмському єпископові Порфирію Важинському доручено, з допомогою зібраних осіб, підготувати та видати нові богослужбові книги; 10) для уніфікації служіння Літургії єпископи мають слідкувати за цим та вимагати від духовенства одностайності практики; 11) вирішено, щоб Луцького єпископа Михайла Стадницького, після висновків медиків, помістити в монастир у Супраслі; 12) наголосити урядові, що українці-католики, котрі мешкають у Варшаві, можуть приймати хрещення, подружжя і поховання у священника свого обряду, подібно, як на це мають право не-католики; 13) розглянуто й підтримано прохання протоархимандрита василіян звернутися до влади щодо захисту прав і привілеїв чину⁷⁹.

Стосовно зменшення кількості свят, то рішення унійної ієрархії було не так власною ініціативою, як відгуком на ініціативу латинського єпископату і шляхти, які кількома десятиліттями раніше звернулися через короля до Римського Архієрея, щоб той дозволив відкоригувати дні посту і свят у Латинській Церкві Польщі. Папа видав у 1775 р. відповідне брєве, дозволяючи це зробити⁸⁰. Унійні єпископи, спонукувані тогочасною світською владою, вирішили також розглянути таку можливість, вважаючи за доцільне внести корективи в кількість свят.

У 1794 р. чотири єпископи, декілька архимандритів та ігуменів мали зібрання, але без митрополита, у м. Володимир (Волинь), щоб обговорити ситуацію в країні, яка впливала на стан унійної Церкви. Проблемою й надалі залишалися перешкоди в доступі й опіці над вірними, котрі опинилися під владою Російської імперії, та захист прав Церкви. Окрім цього, було укладено запит щодо реформи свят. Петиція ієрархії стала предметом розгляду в Конгрегації поширення віри, яка затвердила пропозицію щодо свят, сформувану ще на попередньому з'їзді єпископів у 1790 р.⁸¹

⁷⁹ Metropolitae Rostockj cum episcopis Varsaviae congressum faciunt, 17.09.1790 // *Epistolae metropolitaram Kioviensium catholicorum Theodosii Rostockj, Heraclii Lisowskyj, Gregorii Kochanowicz, Josaphat Bulhak (1788–1838)* / ред. А. Welykyj. Romae 1980, док. 17, с. 73–82.

⁸⁰ Pius VI. Breve «Paternae charitati», 23.05.1775 // *Decretales summorum pontificum pro regno Poloniae et constitutiones synodorum provincialium et diocesanarum regni ejusdem ad summam collectae, cum annotationibus, declarationibus, admonitionibus et additionibus ex historia, jure ecclesiastico universali et juri civili regni* / ред. Z. Chodyński, E. Likowski, т. 2. Posnaniae 1882, с. 30–32. Також: О сокращении праздничных дней въ Польшѣ и Литвѣ // *Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссією*, т. 16, док. 152, с. 229–230.

⁸¹ Petitiones Episcoporum Ruthenorum, 16.06.1794 // *Acta S. C. de propaganda fide Ecclesiam catholicam Ucrainae et Bielarussiae spectantia* / упоряд. А. Welykyj, т. V: 1769–1862. Romae 1955, док. 1403, с. 192–193.

6. Синоди, що скликалися, але не відбулися

Синоди XVII століття

Маємо згадки про синоди, котрі було заплановано й навіть скликано, проте вони, з різних причин, не відбулися. Ще в 1617 р. митр. Йосиф Рутський скликав синод, на який прибули лише три єпископи, інші ж виправдовували свою відсутність різними причинами. З огляду на це розгляд запланованих справ не відбувся⁸². Згодом митр. Рафаїл Корсак планував на 1637 р. провінційний синод у Вільні, який також не відбувся⁸³. Його наступник, митр. Антін Селява, також декілька років планував провести синод у 1646 р., потім скликав єпископів, архимандритів, ігуменів і протопопів до м. Вільно на 8 вересня 1647 р., однак через важку хворобу змушений був перенести синод на наступний рік⁸⁴. Проведенню ж його в той час перешкодила визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького. В окружному листі про скликання синоду митрополит не подав переліку справ, які мали стати предметом розгляду, вказав лише загальні теми для обговорення: дисципліна духовенства та опіка над вірними. Як дізнаємося з інших джерел, до скликання синоду митрополита заохочував нунцій, з метою уніфікації дисциплінарних та обрядових розбіжностей. Обставини перенесення синоду описує в листі єпископ Холмський і Белзький Методій Терлецький⁸⁵.

Постанову скликати провінційний синод митр. Кипріян Жоховський і єпископи прийняли ще на з'їзді у Варшаві 1683 р. Оскільки такий захід вимагав приготування, рішення про скликання приймали, як правило, принаймні за рік до його проведення. Однак синод, запланований у Новгородку на 6 лютого 1684 р., так і не відбувся. Наприкінці лютого 1684 р. митрополит зазначив, що, з огляду на схизму, яка шаленіє у країні, задум не вдалося здійснити, а в листопаді того ж року знову скаржився, що запланований синод

⁸² *Epistolae Josephi Velamin Rutskyj*, док. 7, с. 32.

⁸³ Пор. Индульгенция папы Урбана VIII всем, кто с молитвенными целями посетит кафедральную Виленскую церковь в дни виленского провинциального собора, 29.04.1637 // *Архіви уніяцких мітрапалітаў*, д. 679, с. 52; А. Великий. *З літопису християнської України*, т. 5. Рим 1972, с. 92.

⁸⁴ Rejestr Archiwum Metropolitalnego całej Rusi, 1768, Fasc. 15.9. List Sielawy do Terleckiego z strony włodziemskiej pensyi u złożenia synodu w Wilnie, 11.01.1646; 4.1. Punkta xiędza Sielawy metropolity na synod prowincjonalny, w Wilnie mający się odprawować, do biskupow pisane, 08.06.1647; 4.2. Innotescensya xiędza metropolity Sielawy na sobor w Wilnie, 01.05.1648 // Національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника у м. Львів, відділ рукописів та стародруків, колекція А. Чоловського, ф. 141, оп. 1, спр. 114; Окружное пастырское послание митрополита Антонія Съявы уніатскому духовенству, 08.06.1647 г. // *Археографическій сборникъ документовъ относящихся къ исторіи Стvero-Западной Руси*, т. 10. Вильна 1874, док. 33, с. 287–289.

⁸⁵ Ep. Terleckyj Francisco Ingolo, 30.10.1647 // *Monumenta Ucrainae historica*, т. II, док. 234, с. 325–326.

постійно доводиться переносити, як і змінювати місце проведення: Мінськ, Новгородок, Берестя. Останні спроби вказують на намір провести зібрання в березні 1685 р. в Новгородку⁸⁶. Метою синоду мало бути впорядкування і виправлення невідповідностей в обряді та поведінці духовенства та розгляд різних справ, представлених єпископами⁸⁷. Оскільки роком раніше ієрархи радилися та приймали рішення щодо впорядкування літургійних книг, можна впевнено припускати, що остаточне їх затвердження мало відбутися саме на планованому синоді, як і загалом справа очищення обряду від невластивих богослужбових практик та елементів, уведених протягом століття.

Синод у Бересті 1765 року

Попри те, що в цьому ж столітті вже відбувся провінційний синод у Замоості, а ієрархи почали діяти відповідно до його постанов, дбаючи про порядок у церковних справах, було вирішено скликати черговий провінційний синод. Приготування до нього почалися ще в 1763 р., коли єпископи отримали теми планованих нарад і питань, які належало вирішити й упорядкувати. Ієрархи провели у своїх єпархіях зібрання духовенства та подали митрополитові відповідні пропозиції. Спершу синод запланували на 1764 р.⁸⁸, але з огляду на смерть короля і приготування до виборів нового скликати зібрання було неможливо. Попри дозвіл від Римського Апостольського Престолу, новий король, побоюючись рішень, які могли б негативно вплинути на його владу і ситуацію в державі, певний час зволікав зі своїм дозволом, висуваючи низку умов⁸⁹. Митрополит Филип Володкович, будучи впевненим, що всі перепони з боку світської влади успішно владнаються, видав окружний лист, яким скликав єпископів, протоархимандритів, ігуменів та делегатів єпархій на синод у Бересті на 26 серпня 1765 р.⁹⁰, і згодом

⁸⁶ *Epistolae Metropolitaram Kioviensium catholicorum Cypriani Zochowskyj, Leonis Slubicz Zaslenskyj, Georgii Vynnyckyj*, док. 48, с. 74; док. 56, с. 98; док. 64, с. 109–110.

⁸⁷ Ep. Susza archep. Cybo, Respondent ad accusationes metr. Zochovskij, 15.07.1684 // *Monumenta Ucrainae historica*, т. IV, док. 74, с. 149.

⁸⁸ Пор.: De modo agendi, 09.11.1763; De synodo provinciali celebranda, 19.04.1764 // *Epistolae Feliciani Philippi Wolodkowycz Metropolitae Kioviensis catholici (1762–1778)* / упоряд. А. Welykyj, ч. I. Romae 1967, док. 47 і 48, с. 92–93.

⁸⁹ Про ці та інші обставини: De convocanda Synodo Provinciali, 07.08.1765 // *Epistolae Feliciani Philippi Wolodkowycz*, док. 62, с. 109–110; Acta inter nuntium apostolicum et regis poloniarum, 1765 // *Vetera monumenta Poloniae et Lithuania gentiumque finitimarum historiam illustrantiam* / ред. А. Theiner, т. 4, ч. II. Romae 1864, док. XXXIV, с. 80–85; Pelesz. *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom*, с. 502–504; А. Великий. *З літопису християнської України*, т. 6, с. 215–216; S. Nabywaniec. *Unicka archidiecezja kijowska w okresie rządów arcybiskupa metropolity Felicjana Filipa Wolodkowicza 1762–1778*. Rzeszów 1998, с. 192–194.

⁹⁰ Convocatio Synodi provincialis Ecclesiae Unitae, 22.05.1765 // *Epistolae Feliciani Philippi Wolodkowycz*, док. 60, с. 107–108.

вони прибули у визначене місце. Головувати на синоді, від імені Римського Архиєрея, мав нунцій. Проте король своїм універсалом категорично заборонив проводити зібрання, через що ієрархи вирішили перенести його на наступний рік, сподіваючись урегулювати до тієї пори всі непорозуміння. Однак ні наступного року, ні згодом синод так і не відбувся⁹¹.

Проект постанов провінційного синоду в Бересті доволі об'ємистий. Зберігається він у таємному архіві Ватикану. Хоч де-юре цих постанов не було прийнято на офіційному засіданні, вони пройшли етапи попередніх дискусій та узгоджень унійного єпископату, тобто фактично вирішені, а тому становлять цінне джерело правотворчості унійної Церкви, вказують на спосіб мислення унійного єпископату та підхід до вирішення важливих справ і питань церковного життя, зокрема тих, що не були включеними до розгляду на Замойському синоді. Певною мірою ці постанови можна вважати джерелом партикулярного права УГКЦ, нарівні з іншими рішеннями унійної ієрархії.

Що саме було предметом розгляду планованого синоду, дізнаємося, серед іншого, з пропозицій, що їх єпископи надсилали в 1763 р. митрополитові та підготовчій синодальній комісії. Насамперед ґрунтовне приготування відбувалося в єпархіях, де єпископ, разом із духовенством і знавцями права, готував повноцінні проекти постанов. Пропозиції Львівської єпархії розпочинаються зі вступу. В ньому представлено спершу правове обґрунтування таких синодів, у тому числі підстави їх скликання, з посиланнями на постанови вселенських соборів і помісних соборів як Східної, так і Католицької Церков, зокрема Тридентського, і постанов вищих ієрархів. Зазначено, що митрополит скликає насамперед єпископів, потім абатів (архимандритів), які мають єпископські права, тобто владу, відзнаки, а також вірних і територію, але «на території нашої провінції абатів із такою владою не знаходимо», опісля ж – інших абатів, з дорадчим голосом. Окрім цього, на синод належить запросити капітулу з дорадчим голосом, а якщо єпархіальний престол вакантний, то вона має право вирішального голосу. Врешті належить запросити й інших священників, яких єпархія обрала як делегатів⁹². У документі вказано, що місцем проведення визначали насамперед Львів, а як альтернативи розглядали Берестя, Володимир, Луцьк або Дубно⁹³.

Серед головних тем зазначено такі: 1) про православну віру: «підтримання її чистоти та сяяння», серед іншого вказано на необхідність привести у відповідність богослужбові книги; 2) про проповідування Божого слова:

⁹¹ Докладно й усебічно тодішні обставини та проект постанов подано в монографії: S. Wiwčaruk. *De Synodo provinciali Berestensi a. 1765 non celebrate*. Roma 1963.

⁹² Praeparatoria ad statuenda in futura Synodo Provinciali Ruthena, ex diocesi Leopoliensi anno domini 1763 porrecta // Національний музей ім. Андрея Шептицького у Львові, відділ рукописів і стародруків, Ркл 165, арк. 4–5.

⁹³ Там само, арк. 7.

головний обов'язок спочиває на парахах, які повинні проповідувати в неділі, належно готувати вірних до сповіді та подружжя, а також катехизувати; 3) про святі таїнства (при таїнстві хрещення згадується про катехуменів та застосування окремої олії для тих, кого охрещують; при Євхаристії значиться Гостія (Агнець), окремо про Службу Божу (*Sacrificio Missa*); елеопомазання окреслено на латинський лад «*De Extrema Unctione*»); 4) про Божий культ і церкви; 5) про митрополита; 6) про єпископів і катедральні храми (де згадується про катедральні капітули і крилошан, хоч окремого розділу чи пункту про капітулу в постановах не закладено); 7) про духовних осіб і дисципліну духовенства та семінарії, зокрема про виправні дома для духовних осіб (*domibus correctionum*); 8) про парафії та парохів; 9) про єпархіальних прокураторів (управителів майном); 10) про адміністративно-правові дії, зокрема процесуальні; 11) про пости.

У тексті знаходимо багато посилань на постанови Замойського синоду, Конгрегації поширення віри, пап, короля, зрідка – вселенських соборів і помісних синодів, синодів Української Церкви, принагідно – посилення на східну практику, постанови патріархів, коментар Теодора Вальсамона, Требник Петра Могили, практику, що побутує в Литві й Україні (в оригіналі – Роксоланії); подаються порівняння, аргументи щодо тої чи іншої практики або дії.

У пропозиціях Полоцької архієпархії тези щодо синоду і майбутніх постанов, які належить закріпити законодавчо, подібні до львівських. Серед іншого виділено потребу: наголосити духовенству на звершенні Літургії згідно із затвердженням папою Венедиктом XIV Євхологієм; встановити й окреслити діяльність катедральних капітул, розглянути питання про єпископські консисторії, деканів, користь celibату духовенства; про іменування чернечих ієрархів та нагляд над чернецтвом; окреслити спосіб управління дочасним майном у єпархії, чим мав би займатись єпархіальний прокуратор; установити правила заснування і функціонування єпархіальних архівів; розглянути питання про єпархіальні собори (синоди)⁹⁴. Щодо останнього наголошено на дотриманні правил Замойського синоду: єпархіальні собори скликати щороку після Великого посту, але не рідше як раз у два роки, а місцем їх проведення має бути катедра чи інше зручне для духовенства місце. Окремо йдеться про єпархіальний податок, званий «катедратик». Багато уваги приділено практичним аспектам на рівні парафії та деканату. Також подано прохання проголосити мучеником пресвітера Полоцької архієпархії Климонтовича.

Свої запитання до Римського Апостольського Престолу щодо участі чернечих ієрархів у провінційному синоді та взаємовідносин із митрополитом

⁹⁴ Desiderata eparchiae Polocensis, 18.05.1763 // *Epistolae Jasonis Junosza Smogorzewskyj, metropolitae Kiowiensis catholici (1780–1788)* / упоряд. А. Welykyj. Romae 1965, док. 14, с. 22–30.

подали василіяни⁹⁵. Йшлося передовсім про внутрішні чернечі аспекти: можливість і підстави участі чернечих ієрархів у синоді як повноправних учасників, зокрема питання, хто і яке право голосу має під час обговорень і при ухваленні рішень.

Докладний огляд остаточного проекту постанов синоду в Бересті подає у своїй монографії Стефан Вівчарук. Після вступного окреслення підстав і способу скликання провінційного синоду подано теми, що мали стати предметом нарад і обговорень: 1) про православну віру, де йшлося, серед іншого, про міжконфесійні справи, зокрема можливості вінчань із православними, про єпархіальних цензорів книг; 2) про навчання віри, зокрема катехизм; 3) про святі таїнства; 4) про храми та богослужіння; 5) про митрополита, де згадується про вживання білого клобука (*caputium*); 6) про єпископів, єпархіальну курію, архів, катедру, капітулу, синод та візитації; 7) про духовенство, обов'язки цього стану, дисципліну, виправні доми, церковні школи, семінарії; 8) про парафії і парохів; 9) про свята і пости⁹⁶.

Синодальні ініціативи XIX – першої половини XX століття

У XIX ст. від москвофільського табору Греко-Католицької Церкви дедалі частіше лунали звинувачення в латинізації, передовсім у богослужбовій сфері, що, зрештою, було очевидним. Низка авторитетних духовних осіб, крилошан і громадських діячів закликала до очищення обряду⁹⁷. Дослухаючись, митр. Григорій Яхимович намагався впорядкувати цю сферу. У посланні до духовенства і вірних архієпархії 1862 р.⁹⁸, присвяченому цій проблемі, він зазначив про намір скликати синод, про що того ж року згадав у своєму посланні й Перемишльський єпископ Тома Полянський. Реформи мали стосуватись очищення обряду від латинських та інших нововведень, запроваджених священниками шляхом самовільного застосування⁹⁹. Передовсім йшлося про звершення богослужінь, літургійні книги, перегляд приписів щодо обов'язкових свят і постів. Однак усе це вимагало ґрунтовного приготування: огляду реального стану на предмет відповідності практики східній традиції; визна-

⁹⁵ De participatione protoarchimanditae aliorumque officialium, 1765 // *Supplicationes Ecclesiae Unitae Ucrainae et Bielarusjae* / упоряд. А. Welykyj, т. III. Romae 1965, док. 1102, с. 256–258.

⁹⁶ Wiwčaruk. *De Synodo provinciali Berestensi a. 1765 non celebrate*, с. 111–141.

⁹⁷ Про контекст проблеми див.: Я. Гординський. *До історії культурного й політичного життя в Галичині у 60-х рр. XIX в.* Львів 1917, с. 63–87, закиди в пунктах на с. 68; М. Кобрин. *Культурно-обрядові практики УГКЦ: особливості та тенденції розвитку*: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук / ЛНУ імені Івана Франка. Львів 2015, с. 50–63; А. Хойнакцій. *Западнорусская церковная унія въ ея богослуженіи и обрядахъ*. Київ 1871.

⁹⁸ Фрагмент послання митр. Григорія Яхимовича від 10.01.1862 р., в якому згадується цей намір, подано в: L. Glinka. *Gregorio Jachymowyc – Metropolita di Halyč, ed il suo tempo (1840–1865)*. Romae 1974, с. 205–206, прим. 91.

⁹⁹ Pelesz. *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom*, с. 938.

чення, що саме і як потрібно змінити; підготування конкретних пропозицій постанов. Задумом було усунути нелади в богослужбовій сфері, уніфікувати практики, подати в рубриках книг чіткі вказівки. Окремою проблемою залишалися міжобрядові відносини з Латинською Церквою, зокрема у сфері шлюбів між греко- і римо-католиками та відносин між латинським і унійним духовенством. Більшість із цих питань невдовзі було врегульовано в окремій угоді – «Конкордії»¹⁰⁰, ратифікованій Римським Апостольським Престолом, однак синоду так і не скликали. Причиною цього стала не лише смерть митр. Яхимовича у квітні 1863 р., а й конкретні заходи найвищої церковної влади: невдовзі після виходу послання митрополита Римський Архієрей видав енцикліку, особливу увагу в якій приділив Східним Церквам та збереженню обряду¹⁰¹, а при Конгрегації поширення віри було створено спеціальну секцію, якій, серед іншого, доручено провести ревізію богослужбових книг Східних Католицьких Церков. З огляду на це скликання синоду довелось відкласти.

Після провінційного синоду у Львові 1891 р. певний час не було необхідності скликати нові зібрання. Така потреба виникла з початком процесу кодифікації східного католицького права у ХХ ст. Тоді ієрархи УГКЦ знову почали висувати пропозиції щодо скликання чергового синоду. Загалом у першій половині ХХ ст. таких ініціатив було три. У 1905 та 1918 рр. єпископи планували скликати синод у найближчих три роки, згодом – улітку 1925 р.¹⁰², головню задля кодифікації партикулярного права УГКЦ на основі джерел Східної Церкви. Проте здійснити ці наміри так і не вдалося. Причину цього важко встановити. Скоріш за все, так сталося з огляду на конкордат, проголошений у Польщі в тому ж 1925 р., який зобов'язував і УГКЦ. Виникла потреба зачекати, щоб зорієнтуватися в нових правових реаліях, пристосуватися до них, реалізуючи свої права в Польській державі.

7. Конференції єпископів

Продовженням практики конгресів як певної альтернативи синодам стали конференції єпископів. Нову назву запозичено з практики Римо-Католицької Церкви, де єпископи різних країн Європи, у тому числі Австро-Угорщини та

¹⁰⁰ *Конкордія въ отношеніяхъ обохъ обрядовъ въ Галициі греч. кат. Русиновъ и латиньского Поляковъ*. Львовъ 1865. Угоду між уійними і польськими римо-католицькими єпископами в Австрійській імперії, укладену 19.07.1863 р., затвердила того ж року Конгрегація поширення віри, а згодом – папа Пій ІХ. Митрополит Спиридон Литвинович проголосив та ввів її в дію своїм декретом від 04.12.1864 р.

¹⁰¹ Pius IX. *Lettera encyclica «Amantissimus humani generis»*, 08.04.1862.

¹⁰² ІV Конференція єпископів УГКЦ, 25.10.1905 р., п. 8; ХХV Конференція єпископів УГКЦ, 19.02.1918 р., п. 3; ХХХІІІ Конференція єпископів УГКЦ, 10.12.1923 р., п. 3 // *Конференції архієреїв УГКЦ (1902–1937)* / ред. А. Кравчук. Львів 1997, с. 14, 47, 72.

Польщі, збиралися на спільні наради з метою обговорити поточні справи певної церковної провінції. Митрополит Андрей Шептицький теж почав скликати зібрання всіх греко-католицьких єпископів, що належали до його провінції, – як єпархіяльних, так і помічників. Зустрічі відбувалися здебільшого у Львові, інколи – в Перемишлі чи Станіславові. Укладали протокол кожного з'їзду, з представленням учасників, обговорених питань та ухвалених рішень¹⁰³. Загалом таких конференцій за період від 1902 р. до 1939 р. відбулося 43. Скликав їх і головував на них митрополит, за винятком однієї, що відбулася в час його відсутності з причини відвідин Римського Апостольського Престолу та дипломатичних і пастирських візитів у країни Європи та Північної Америки.

Окрім суто поточних справ, як-то поїздки, паломництва, організація і проведення різного роду річниць та ювілеїв, на конференціях вирішували питання обрядової і богослужбової сфери; протидії перетягуванню вірних у латинський обряд; про поширення культу Найсвятішого Серця Христового, Непорочного Зачаття і маївок; уніфікацію Суплікації та невживання слова «православний»; взаємовідносини з латинським єпископатом; дисципліну духовенства; правила відпущення з єпархії і приписування до неї; запровадження целібату духовенства.

Було вирішено добиватися норми, щоб духовні особи УГКЦ, хоч би де у світі служили, підпорядковувалися митрополитові, а не місцевому латинському єпископові. У справах опіки над вірними в діаспорі єпископи поставили домагатися відновлення Полоцької єпархії в Білорусі та створення єпархії на Буковині, а також Тернопільської та Сяноцької і Белзької єпархій. Окремі рішення стосувалися правил семінарій, зокрема внутрішніх питань їхнього функціонування. У справах чернечого стану розглядалися питання щодо заснування й діяльності чинів і згромаджень, затверджувалися внутрішні правила їхнього життя та візитацій.

Конференції єпископів регулювали також поведінку духовенства в політичному житті; видавали застереження і заборони вірним читати й виписувати шкідливу пресу та книжки; встановлювали такси за видання церковних документів та низку податків, зокрема *alumnaticum*. Щодо взаємовідносин зі світською владою, то єпископи зокрема обговорювали проєкт конкордату Польщі й висували до нього свої пропозиції. На одній із перших конференцій було вирішено збиратися двічі в рік, а за потреби – і частіше. Цікавим серед розмаїття рішень є окреслення чину відвідування храму президентом,

¹⁰³ Протоколи конференцій єпископів Львівського, Перемиського і Станіславівського, 1902–1939 // Національна наукова бібліотека ім. В. Стефаніка у Львові, відділ рукописів і стародруків, фонд окремих надходжень, спр. 1069. Виявив їх та опублікував науковець Андрій Кравчук, представивши у вступі коротку характеристику документів. Див.: *Конференції архиєреїв УГКЦ*.

його зустрічі з єпископом і моління, яке мало відбутися з цієї нагоди¹⁰⁴. Із суто правових питань на конференції в лютому 1918 р. було вирішено:

Щодо найновішого Кодексу права церков, рішено віднести ся до Риму з заявою, що на найближшій синоді провінціональним бажаємо прийняти цілий кодекс з виїмкою уступів, що відносить ся спеціально до обряду латинського. Але вже тепер просимо о заапробування для нашої церковної провінції цілого права супружного, а то з причини, що доси заховувалисьмо від віків право Церкви западної; [а також] цілої 1-ої части IV-ої книги de iudiciis [...] і 3-ої її части de modo procedendi [...]; цілої книги V-ої de delictis et poenis.¹⁰⁵

Попри те, що конференції єпископів не мали статусу законодавчого зібрання, самі ієрархи та Римський Апостольський Престол визнавали їхні рішення як зобов'язуючі правила в УГКЦ, і затвердження їхніх постанов не вимагалось. Документи цих конференцій також становлять джерела партикулярного права і мають не лише історичне, а й практичне та канонічне значення для нашої Церкви.

Висновки

Собор був і залишається ключовим інститутом у житті Церкви. Фундаментальною ознакою його є спільна рада ієрархії і представників інших станів вірних у справах помісної Церкви, де всі вони діють спільно. Українська східна католицька ієрархія продовжувала цю практику на провінційних синодах, конгресах та конференціях. Усі прийняті на зібраннях унійного єпископату постанови становлять невід'ємну складову джерел партикулярного права УГКЦ – як ті, що були затвержені Римським Апостольським Престолом, так і ті, що не були введені в дію. Всі ухвали унійної ієрархії стосувалися вагомих справ, даючи відповідь на тогочасні питання, тому й тепер можуть допомогти зорієнтуватися щодо напрямку належного руху в тих чи інших аспектах еклезіального життя, тим більше що вони не суперечать нормам канонічного права. Це стосується також приготованих проєктів постанов, які де-юре не були схвалені. Попри те, що вони не отримали правового зобов'язання, ці норми все ж відображають синодальну правотворчість ієрархії УГКЦ, тому їх теж треба брати до уваги, хоч і меншою мірою та в другу чергу порівняно з тими, що набули чинності.

Огляд синодальної діяльності унійного єпископату дає змогу побачити реальну дійсність повноти його законодавчої діяльності, зокрема те, що за перших п'ять століть в УГКЦ відбулися не лише три провінційні синоди, а й багато зібрань у статусі конгресів, а згодом – конференцій. Така активність свідчить про те, що унійний єпископат завжди прагнув жити

¹⁰⁴ XXXIV Конференція єпископів УГКЦ, 01.09.1924 р., п. 8 // *Конференції архиєреїв УГКЦ*, с. 75.

¹⁰⁵ XXV Конференція єпископів УГКЦ, 19.02.1918 р., п. 3 // *Конференції архиєреїв УГКЦ*, с. 47.

синодальним життям і реалізовував це право в різний спосіб, хоч багато його ініціатив і старань з об'єктивних причин не знайшли свого втілення. Це дослідження також показує, що унійні Київські митрополити завжди шукали можливостей належно піклуватися про справи і життя своєї митрополії, як і про відновлення її єдності.

Бібліографія

Джерела

- Acta S. C. de propaganda fide Ecclesiam catholicam Ucrainae et Bielarusjae spectantia* / ed. Athanasius Welykyj, vol. V: 1769–1862. Romae 1955.
- Bullarum diplomatum et privilegiorum Sanctorum Romanorum Pontificum Taurinenses editio* / Sebastiano Franco et Henrico Dalmazzo editoribus, vol. 8. Turin 1863; vol. 13. Turin 1868.
- Canones et decreta sacrosancti oecumenici concilii Tridentini sub Paulo III, Iulio III. et Pio IV. Pontificibus maximis cum patrum subscriptionibus* / ed. Bernardi Tauchnitz. Romae 1876.
- Congregationes particulares Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielarusjae spectantes: 1622–1728* / ed. Athanasius Welykyj, vol. 1. Romae 1956.
- Congregationes particulares Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielarusjae spectantes: 1729–1862* / ed. Athanasius Welykyj, vol. 2. Romae 1957.
- Decretales summorum pontificum pro regno Poloniae et constitutiones synodorum provincialium et diocesanarum regni ejusdem ad summam collectae, cum annotationibus, declarationibus, admonitionibus et additionibus ex historia, jure ecclesiastico universali et juri civili regni* / ed. Zenonus Chodyński, Eduardus Likowski, vol. 2. Posnaniae 1882.
- Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia (1075–1953)* / ed. Athanasius Welykyj, vol. 1. Romae 1953.
- Epistolae Feliciani Philippi Wolodkovycz Metropolitae Kioviensis catholici (1762–1778)* / ed. Athanasius Welykyj, pars I. Romae 1967.
- Epistolae Jasonis Junosza Smogorzewskij Metropolitae Kioviensis catholici (1780–1788)* / ed. Athanasius Welykyj. Romae 1965.
- Epistolae Josephi Velamin Rutskyj Metropolitae Kioviensis catholici (1613–1637)* / ed. Theodosius Haluščynskyj, Athanasius Welykyj. Romae 1956.
- Epistolae Metropolitanarum Kioviensium catholicorum Leonis Kiška, Athanasii Szeptyckij, Floriani Hrebnyckij (1714–1762)* / ed. Athanasius Welykyj. Romae 1959.
- Epistolae Metropolitanarum Kioviensium Catholicorum Raphaelis Korsak, Antonii Sielava, Gabrielis Kolenda* / ed. Theodosius Haluščynskyj, Athanasius Welykyj. Romae 1956.

- Epistolae metropolitaram Kioviensium catholicorum Theodosii Rostockyj, Heraclii Lisowskyj, Gregorii Kochanowicz, Josaphat Bulhak (1788–1838)* / ed. Athanasius Welykyj. Romae 1980.
- Epistolae Metropolitanorum Kioviensium catholicorum Cypriani Žochovskyj, Leonis Slubicz Zalenskyj, Georgii Vynnyckyj (1674–1713)* / ed. Athanasius Welykyj. Romae 1958.
- Informatio materiam transitus a ritu ad ritum concernens... pro ritus graeci uniti e Vilmensi episcoporum ruthenorum congressu 1753 // Національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника у м. Львів, відділ рукописів та стародруків, ф. 3 (василіанський), спр. 606.
- Litterae episcoporum historiam Ucrainae illustrantia* / упоряд. Athanasius Welykyj, vol. IV. Romae 1975.
- Monumenta Ucrainae historica* / ed. Andreas Šeptyckyj, vol. II, vol. III. Romae 1965.
- Monumenta Ucrainae historica* / ed. Andreas Šeptyckyj, vol. IV. Romae 1967.
- Monumenta Ucrainae historica* / ed. Andreas Šeptyckyj, vol. V. Romae 1968.
- Monumenta Ucrainae historica* / ed. Andreas Šeptyckyj, Joseph Slipyj, vol. IX–X: *Supplementum 1075–1632*. Romae 1971.
- Praeparatoria ad statuenda in futura Synodo Provinciali Ruthena, ex diocesi Leopoliensi anno domini 1763 porrecta // Національний музей ім. Андрея Шептицького у Львові, відділ рукописів і стародруків, Ркл 165.
- Rejestr Archiwum Metropolitalnego całej Rusi, 1768 // Національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника у м. Львів, відділ рукописів та стародруків, колекція А. Чоловського, ф. 141, оп. 1, спр. 114.
- Supplicationes Ecclesiae Unitae Ucrainae et Bielarusjae* / ed. Athanasius Welykyj, vol. III. Romae 1965.
- Synod Kobryński przez Józefa IV metropolitę, i przez biskupów jego sufraganów, roku pańskiego 1626 odprawiony, a przez Urbana VIII roku 1629 potwierdzony // *Dzieie Dobroczyńności* 1 (1823) 97–103.
- Vetera monumenta Poloniae et Lithuania gentiumque finitimarum historiam illustrantia* / ed. Augusto Theiner, vol. 4, pars II. Romae 1864.
- Volumina legum. Prawa, konstytucje i przywileje Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego* / wyd. XX. Pijarów, vol. VII. Petersburg 1860.
- Žochowski Cyprian. *Colloquium lubelskie: między zgodną y niezgodną bracią narodu ruskiego, vigore Constitucyej Warszawskiej na dzien 24 stycznia 1680 złożone*. Leopoli 1680.
- Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссією для разбора древнихъ актовъ*, т. 16. Вильна 1889.
- Акты, относящіеся къ исторіи Западной Россіи*, т. 4. Санкт-Петербургъ 1851.
- Археографическій сборникъ документовъ относящихся къ исторіи Сѣверо-Западной Руси*, т. 10. Вильна 1874.

- Архіў уніяцкіх мітрапалітаў. Дакументы да гісторыі царквы ў Беларусі XV–XIX ст. у фондзе «Канцылярыя мітрапаліта грэка-уніяцкіх царкваў у Расіі». Даведнік / ред. Святлана Іванаўна Паўловіч, Тамара Мікалаеўна Мальцава. Мінск – Полацк 1999.
- Архивъ Юго-западной Россіи, издаваемый временною комиссією для разбора древнихъ актовъ, ч. 1, т. 6. Кіевъ 1883.
- Величко Самійло. Літопис / ред. О. Мишанич, т. 2. Київ 1991.
- Velychko Samiilo. Litopys / ed. O. Myshanych, vol. 2. Kyiv 1991.
- Записник митрополита Юрія Винницького з 1706 р. // Записки Чина Святого Василя Великого 4/1–2 (1931) 196–205.
- Zapysnyk mytropolyta Yurii Vynnytskoho z 1706 r. // *Analecta OSBM* 4/1–2 (1931) 196–205.
- Дополненія къ актамъ историческимъ, относящимся къ Россіи, собраны въ иностранныхъ архивахъ и библіотекахъ, изданы Археографическою комиссією. Санктпетербургъ 1848.
- Конкордіа въ отношеніяхъ обохъ обрядовъ въ Галициі греч. кат. Русиновъ и латиньского Поляковъ. Львовъ 1865.
- Конференції архиєреїв УГКЦ (1902–1937) / ред. Андрій Кравчук. Львів 1997.
- Konferentsii arkhyiereiv UHKTs (1902–1937) / ed. Andrii Kravchuk. Lviv 1997.
- Описаніе документовъ архива западнорусскихъ уніатскихъ митрополитовъ, т. 2. Санкт-Петербургъ 1907.
- Сводная галичско-русская летопись съ 1700 до конца августа 1772 года / ред. Антоній Петрушевичъ, ч. 1. Львовъ 1887.
- Чинности провинціального Собора во Львові 1891 г. Львовъ 1896.

Опрацювання

- Бачиньскій Александръ. *Право церковне*. Львовъ 1900.
- Ваврик Михайло. Служебник митрополита Кипріяна Жоховського 1692 р.: генеза й аналіз // *Записки Чину Святого Василя Великого* 9 (1985) 319–323.
- Vavryk Mykhailo. Sluzhebnyk mytropolyta Kupriiana Zhokhovskoho 1692 r.: heneza y analiz // *Analecta OSBM* 9 (1985) 319–323.
- Великий Атанасій. *З літопису християнської України*, т. 5. Рим 1972; т. 6. Рим 1973.
- Velykyi Atanasii. Z litopysu khrystyianskoi Ukrainy, vol. 5. Roma 1972; vol. 6. Roma 1973.
- Голубевъ Степан. *Матеріалы для исторіи Западно-Русской Церкви. Приложение къ первому тому*. Кіевъ 1891.
- Гординський Ярослав. *До історії культурного й політичного життя в Галичині у 60-х рр. XIX в.* Львів 1917.
- Hordynskiy Yaroslav. *Do istorii kulturnoho y politychnoho zhyttia v Halychyni u 60-kh rr. XIX v.* Lviv 1917.

- Грушевський Михайло. *Історія України-Руси*, т. 8, ч. I. Нью-Йорк 1956.
Hrushevskiy Mykhailo. *Istoriia Ukrainy-Rusy*, vol. 8/1. New-York 1956.
- Добрянский Антоній. *Історія єпископовъ трехъ соединенныхъ епархій, перемышльскої, самборскої и саноцкої, отъ найдавнішихъ временъ до 1794 г. по источникамъ сочиненная*. Львовъ 1893.
- Жуковичъ Платонъ. Кобринскій договоръ и торунскій сеймъ 1626 года // *Христіанское чтеніе* 1 (1910) 14–35.
- Кметъ Василь. Львівський собор 1629 р. // *Енциклопедія Львова* / ред. Андрій Козицький, т. 4. Львів 2012, 375–378.
Kmet' Vasyľ. Lvivskiy sobor 1629 r. // *Entsyklopediia Lvova* / ed. Andriy Kozyt'skyj, vol. 4. Lviv 2012, 375–378.
- Кобрин Михайло. *Культово-обрядові практики УГКЦ: особливості та тенденції розвитку*: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів 2015.
Kobryn Mykhailo. *Kultovo-obriadovi praktyky UHKC: osoblyvosti ta tendentsii rozvytku*: dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata filosofskykh nauk / Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. Lviv 2015.
- Корбяк Дмитро. Львівський собор 1891 р.: дискусійні питання та їх вирішення // *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки* 25 (2015) 275–289.
Korbiak Dmytro. Lvivskiy sobor 1891 r.: dyskusiini pytannia ta yikh vyri-shennia // *Naukovi pratsi Kamianets-Podil'skoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka: Istorychni nauky* 25 (2015) 275–289.
- Крипякевич Иван. Нові матеріали до історії соборів 1629 р. // *Записки НТШ* 116 (1913) 5–39.
Krypiakevych Ivan. Novi materiialy do istorii soboriv 1629 r. // *Zapysky NTSh* 116 (1913) 5–39.
- Левицький Олександр. *Історично-юридичний розвиток партикулярного права Київської Церкви в 1596–2004 роках*. Івано-Франківськ: Місто НВ 2014.
Levytskyi Oleksandr. *Istorychno-iurydychnyi rozvytok partykuliarnoho prava Kyivskoi Tserkvy v 1596–2004 rokakh*. Ivano-Frankivsk: Misto NV 2014.
- Петрушевич Антоній. *Холмская епархія и святители ея*. Львов 1867.
- Підручний Порфирій, П'єтночко Богдан. *Василіанські генеральні капітули від 1617 по 1636 рік*, т. 1. Рим – Львів 2017.
Pidruchnyi Porfyrii, Pietnochko Bohdan. *Vasylianski heneralni kapituly vid 1617 po 1636 rik*, vol. 1. Roma – Lviv 2017.
- Рижевський Володимир. З'їзд українських владик у Львові в 1629 р. // *Богословія* 3 (1928) 161–173.
Ryzhevskiy Volodymyr. Ziizd ukrainskykh vladyk u Lvovi v 1629 r. // *Bohoslovia* 3 (1928) 161–173.

- Рудович Іван. Кобринський синод 1626 р. // *Богословія* 2/1 (1924) 1–27; 2/2–3 (1924) 196–212.
 Rudovych Ivan. Kobrynskyi synod 1626 r. // *Bohosloviia* 2/1 (1924) 1–27; 2/2–3 (1924) 196–212.
- Скочилиас Ігор. Володимирський єпископ і київський митрополит Лев Шлюбич-Заленський (бл. 1648/1650–1708) // *Генеалогічні Записки* 11 (2013) 47–60.
 Skochylias Ihor. Volodymyrskyi yepyskop i kyivskyi mytropolyt Lev Shliubych-Zalenskyi (bl. 1648/1650–1708) // *Henealohichni Zapysky* 11 (2013) 47–60.
- Тимошенко Леонід. Невідомі листи Іпатія Потія до Жигимонта III // *Історія релігій в Україні. Праці XI міжнародної наукової конференції* / ред. кол.: Василь Гаюк та ін., кн. 1. Львів 2001, 438–443.
 Tymoshenko Leonid. Nevidomi lysty Ipatii Potiia do Zhyhymonta III // *Istoriia religii v Ukraini. Pratsi XI mizhnarodnoi naukovoï konferentsii* / ed. Vasyl Haiuk et al., vol. 1. Lviv 2001, 438–443.
- Федорів Юрій. *Замойський синод 1720 р.* Рим 1972.
 Fedoriv Yurii. Zamoiskyi synod 1720 r. Rym 1972.
- Федорів Юрій. Кобринський синод 1626 року. Критичний огляд доби і ситуації // *Богословія* 38/1–4 (1974) 5–92.
 Fedoriv Yurii. Kobrynskyi synod 1626 roku. Krytychnyi ohliad doby i sytuatsii // *Bohoslovia* 38/1–4 (1974) 5–92.
- Хойнацькій Андрей. *Западнорусская церковная унія въ ея богослуженіи и обрядахъ.* Київ 1871.
- Хома Іван. Деякі з перших інструкцій Конгрегації поширення віри відносно Церкви на Русі-Україні // *Богословія* 38/1–4 (1974) 111–115.
 Khoma Ivan. Deiaki z pershykh instruktzii Konhrehatsii poshyrennia viry vidnosno Tserkvy na Rusi-Ukraini // *Bohoslovia* 38/1–4 (1974) 111–115.
- Хома Іван. *Ідея спільного синоду 1629 р.* Рим 1976.
 Khoma Ivan. *Ideia spilnoho synodu 1629 r.* Roma 1976.
- Хома Іван. *Київська митрополія в берестейському періоді.* Рим 1979.
 Khoma Ivan. *Kyivska mytropoliia v beresteiskim periodi.* Roma 1979.
- Шафран Роман. *Синоди Києво-Галицької митрополії (1596–1991). Організаційно-душпастирський аспект.* Львів 2008.
 Shafran Roman. *Synody Kyievo-Halytskoi mytropolii (1596–1991). Orhanyzatsiino-dushpastyrskyi aspekt.* Lviv 2008.
- Bieńkowski Ludomir. *Organizacja Kościoła Wschodniego w Polsce* // *Kościół w Polsce* / red. Jerzy Kłoczowski, t. 2. Kraków 1969, 781–1050.
- Bilanych Joannes. *Synodus Zamostiana an. 1720, eius celebratio, approbatio et momentum.* Romae 1960.
- Дługosz Теофіл. *Niedoszły synod unicko-prawosławny we Lwowie 1629 roku* // *Collectanea Theologica* 19/4 (1938) 479–506.

- Dymyd Mychajlo. *Edizioni e versioni dei concili di Kobryn, Zamosc' e L'viv: esercitazione per la licenza*. Pontificium Institutum Orientale. Roma 1985.
- Estreicher Karol. *Bibliografia Polska*, t. 30 (cz. III, t. XIX). Kraków 1934.
- Glinka Luigi. *Gregorio Jachymowyc' – Metropolita di Halyč, ed il suo tempo (1840–1865)*. Roma 1974.
- Góralski Wojciech. Prowincjalny Synod // *Encyklopedia katolicka* / red. Edward Gilgiewicz, t. 16. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski 2012, 545.
- Harasiewicz Michael. *Annales Ecclesiae Ruthene gratiam et communionem cum s. Sede Romana habentis ritumque Graeco-Slavicum observantis*. Leopoli 1862.
- Kalinka Walerian. *Sprawa ruska na sejmie czteroletnim*. Lwów 1884.
- Kaminskyj Eugenius. *De potestate metropolitaram Kioviensium-Halicensium (1596–1805)*. Romae 1969.
- Kempa Tomasz. Nieznane listy metropolity kijowskiego Hipacego Pocięja – ważne źródło do początków unii brzeskiej // *Odrodzenie i Reformacja w Polsce* 54 (2010) 191–194.
- Kulczynski Ignatius. *Specimen Ecclesie Ruthenicae ab origine susceptae fidei ad nostra usq. tempora in suis capitibus s. imprimatibus Russiae cum S. Sede Apostolica romana semper unitae*. Romae 1733.
- Lorens Beata. Rola Bazylianów w propagowaniu i umacnianiu Unii kościelnej w eparchii przemyskiej w XVII i XVIII wieku // *Unia Brzeska i jej konsekwencje: w 420 rocznicę synodu unijnego* / red. Anna Krochmal, Anna Nowak. Przemyśl 2017, 57–74.
- Malinowski Michael. *Die Kirchen und Staats-Satzungen bezüglich des griechisch-katholischen Ritus der Ruthenen in Galizien*. Lemberg 1861.
- Nabywaniec Stanisław. *Unicka archidiecezja kijowska w okresie rządów arcybiskupa metropolity Felicjana Filipa Wołodkowicza 1762–1778*. Rzeszów 1998.
- Pelesz Julian. *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom: von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*, t. 2. Wien 1881.
- Podręczna encyklopedia kościelna* / red. ks. Józefa i Romana Archutowskich *et al.*, t. 37–38. Warszawa 1913.
- Sitarz Mirosław. *Słownik prawa kanonicznego*. Warszawa 2004.
- Śliwa Tadeusz. Przemyska diecezja greckokatolicka w XVIII wieku // *Polska – Ukraina, tysiąc lat sąsiedztwa* / red. Stanisław Stępień, t. 3. Przemyśl 1996, 79–90.
- Śliwa Tadeusz. Wybór przemyskiego biskupa unickiego Jerzego Winnickiego na metropolitę kijowskiego (1708–1713) // *Roczniki teologiczno-kanoniczne* 35/4 (1988) 59–75.
- Stasiak Marian. *Prowincjalny synod rusko-unicki w Kobryniu (1626): praca magisterska* / Katolicki Uniwersytet Lubelski. Lublin 1970.
- Stasiak Marian. *Disciplina sacramentale della Chiesa di rito bizantino-slavo in Polonia secondo i sinodi provinciali di Zamoscie (1720) e di Leopoli (1891): dissertationem ad doctoratum*. Roma 1973.

- Stasiw Myron. *Synodus Leopolitana: dissertationem ad doctoratum*. Roma 1959.
- Synod prowincjonalny // *Podręczna encyklopedia kościelna* / red. Józef i Roman Archutowski *et al.*, t. XXXVII–XXXVIII. Warszawa 1913, 308–309.
- Szczurowski Timotheusz. *Missya bialska. Prawo kanoniczne o wszystkich ustawach i dekretach synodalnych we wszelkich materiach i wydarzeniach [...] na rozmowy w jedenastu xięgach podzielone. Rozmowy wyjęte z księgi IV Prawa kanonicznego*. Suprasl 1792.
- Wereda Dorota. Biskupi unicy wobec reform kalendarza w drugiej połowie XVIII wieku // *Roczniki humanistyczne* 59/2 (2011) 147–169.
- Wereda Dorota. Synod biskupów unickich w Siedlcach w 1780 roku // *Szkice podlaskie* 13 (2005) 5–10.
- Wiwčaruk Stephanus. *De Synodo provinciali Berestensi a. 1765 non celebrate*. Roma 1963.
- Zabłocki Felix. *Praelectiones ex jure canonico singulari habito respectu ad dispositiones civiles Imperii Austriaci*. Leopoli 1871.
- Załęski Stanisław. *Kilka uwag nad książką ks. Prałata Likowskiego: Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX wieku*. Poznań 1880.

Oleh Khortyk

THE SYNODAL ACTIVITY OF THE UKRAINIAN UNITED HIERARCHY IN THE 17TH THROUGH THE MID-20TH CENTURY

The article examines the little-known meetings of the Ukrainian United Episcopate in the time from the ratification of the Brest Union to the liquidation of the Ukrainian Greek Catholic Church (UGCC) by the Soviet authorities. The following terms are used to describe these meetings: assembly, council, synod, provincial synod, congress, conference. The norms of convening and conducting of councils and implementing the decisions of the hierarchy are outlined. Episcopal meetings can be grouped into three main categories: disciplinary, unifying, and electoral. Many meetings did not take place due to various reasons, although they were planned and even convened. The author shows that the Ukrainian united hierarchy constantly carried out its synodal activity, taking care of the current affairs of the Church and the parishioners. On the basis of the archival documents, he lists the resolutions (including those recorded in the draft of the synods), which are the sources of particular law of the UGCC. The article introduces into scholarly usage little-known sources of history and law of the UGCC.

Keywords: synod, assembly, participants, discipline, unity, worship, particular law.